ROMÂNIA ŞI MARILE PUTERI (1939-1947)

Prof.univ.dr. **ŞTEFAN LACHE**

Obiective

Cursul îşi propune aprofundarea cunoaşterii Istoriei Contemporane, urmărindu-se cu predilecţie evoluţia relaţiilor României cu Marile Puteri, în perioada celui de-al doilea război mondial şi în primii ani postbelici. Se acordă o atenţie specială relaţiilor româno-anglo-americane, româno-germane şi româno-sovietice, contactelor şi negocierilor diplomatice (cu Marea Britanie, S.U.A. şi U.R.S.S.), vizând desprinderea României din sistemul puterilor Axei şi trecerea de partea Naţiunilor Unite; înţelegerilor secrete dintre Marile Puteri şi impactul acestora asupra evoluţiilor politice din România; preliminariilor Conferinţei de pace de la Paris din 1946 şi încheierii Tratatului de pace dintre România şi Puterile Aliate şi Asociate.

1. **O politică externă de pace şi echilibru**

În ajunul celui de-al doilea război mondial, Marile Puteri europene manifestau un interes aparte faţă de România. Reţineau atenţia, deopotrivă, poziţia sa geostrategică şi resursele de care dispunea, mai ales cele petrolifere, absolut necesare războiului modern ce se prefigura. Evenimentele internaţionale care au culminat cu încheierea Tratatului de neagresiune germano-sovietic (*Pactul Ribbentrop-Molotov*) a prins tot mai mult România în jocul Marilor Puteri, punându-i sub ameninţare hotarele şi însăşi existenţa ei ca stat liber şi independent.

Pentru a se apăra, România a căutat să-şi adapteze sistemul securităţii naţionale şi conduita diplomatică în funcţie de noua conjunctură internaţională. Încă din a doua jumătate a anului 1938, s-a cristalizat ceea ce diplomaţia Bucureştilor a denumit o *politică de pace şi de echilibru*. O politică să ferească de lovituri externe nefaste cauza unităţii naţionale şi a integrităţii teritoriale. Această politică, ai cărei artizani au fost regele Carol al II-lea, primul ministru Armand

Călinescu şi ministrul de externe Grigore Gafencu, a pregătit neutralitatea României proclamată la începutul lunii septembrie 1939, îndată după declanşarea războiului.

România şi criza internațională din martie 1939. Acordul de la München (29-30 septembrie 1938) n-a dus, aşa cum speraseră guvernele Marii Britanii şi Franței la concilierea aspirațiilor celui de-al treilea Reich cu cerințele echilibrului european şi ale menținerii păcii. Guvernanții de la Berlin nu aveau de gând să se oprească la anexarea Regiunii sudete a Cehoslovaciei, cum nu se opriseră nici după *Anschluss*-ul din 13 martie 1938 care făcuse din Austria „o țară a *Reich-ului german*". La 15 martie 1939, Wehrmachtul o ocupat Praga şi în ziua următoare Boemia şi Moravia au fost incluse în *Reich* sub forma unui protectorat. Slovacia, care în urma Arbitrajului de la Viena din 2 august 1938 devenise autonomă în cadrul statului cehoslovac, având încuviințarea Germaniei, se declară „stat liber şi independent". La rândul ei, Ungaria, care prin aderarea sa la *Pactul anticomintern*, la 24 februarie 1939, şi-a asigurat sprijinul Berlinului şi al Romei, îşi trimite şi ea trupele pe teritoriul fostei republici cehoslovace în provincia autonomă numită Ucraina subcarpatică şi, până la 17 martie 1939, o cucereşte în întregime. Statul cehoslovac – unul din principalii aliați ai României –dispărea astfel de pe harta politică a Europei.

România a refuzat oferta de a ocupa unele părți din teritoriul Ucrainei/Ruteniei subcarpatice cu toate că acesta era dens populat de conaționali maramureşeni. Se demonstra că românii nu înțelegeau să profite în vreun fel de prăbuşirea sistemului securității colective şi, mai ales, că nu accepta ideea abandonării unui principiu primordial al politicii sale externe: intangibilitatea frontierelor europene, consfințite prin tratatele de pace de la sfârşitul primului război mondial. Refuzând să participe la ocuparea şi împărțirea unui stat amic şi aliat, România a înțeles să dea acestei atitudini o semnificație morală, nu numai pentru acel caz, ci şi pentru a afirma concepția sa privind relațiile internaționale. „Am voit – sublinia premierul Armand Călinescu – să se ştie că România, atunci când încheie alianțe, rămâne cu sinceritate şi lealitate credincioasă lor".

Lichidarea Cehoslovaciei a fost percepută de autoritățile politice şi militare de la Bucureşti ca o etapă premergătoare atacării şi subjugării României. Marele Stat Major Român a ajuns la concluzia că „o intervenție a trupelor germane în sprijinul unei agresiuni ungare contra României apărea posibilă". În acelaşi sens, Raoul Bossy, ambasadorul român la Budapesta, era prevenit de omologii săi, englez

şi francez, că Hitler avea tot interesul „să producă o ciocnire între români şi unguri spre a se impune apoi ca arbitru şi pacificator după metodele de curând inaugurate". Pericolul părea real; de aceea guvernul a luat măsuri de întărire a securităţii frontierei de nord-vest, mobilizând în acest scop, câteva contingente de rezervişti şi îmbunătăţind înzestrarea armatei. Aceste măsuri au fost conjugate cu o intensă activitate a diplomaţiei române în spiritul *politicii de pace şi de echilibru*.

Tratatul economic româno-german din 23 martie 1939. *Tratatul privind promovarea raporturilor economice între Regatul României şi Reichul German* semnat la Bucureşti, la 23 martie 1939, a fost rezultatul unor negocieri dificile începute încă din toamna anului 1938, fiind reluate cu vigoare, în februarie 1939. Berlinul viza un dublu scop: a) să obţină o mărire a importurilor de petrol, lemn şi diferite minereuri şi b) să promoveze o colaborare economică bilaterală pe termen lung. Pentru români era vorba de a obţine concesii de ordin politic, îndeosebi garantarea frontierelor naţionale. Cele două părţi erau deopotrivă interesate să intensifice relaţiile economice şi, în a doua jumătate a lunii martie 1939, au depăşit impasul ce se profila.

Tratatul prevedea întocmirea unui plan economic general, pe mai mulţi ani, având drept „principiu de bază echilibrarea schimburilor economice reciproce". Se avea în vedere, îndeosebi: dezvoltarea şi orientarea producţiei agricole române; dezvoltarea economiei româneşti silvice şi a lemnului; livrări de maşini şi de instalaţii germane exploatării miniere din România; formarea de societăţi mixte româno-germane pentru valorificarea calcopiritei şi a minereului de crom, mangan şi bauxită; formarea unei societăţi mixte româno-germane în domeniul forării şi exploatării petrolului; crearea de zone libere în care să se instaleze întreprinderi industriale şi comerciale, antrepozite şi instalaţii de transbordare pentru navigaţie germană; livrări de armament pentru armata română; dezvoltarea căilor de comunicaţie şi de transport; conlucrarea dintre băncile ambelor ţări. Acordul „Wohlthat" (cum mai este cunoscut tratatul după numele semnatarului şi principalului negociator din partea Germaniei) era cu siguranţă favorabil Reichului şi dacă era pus în aplicare, încă de pe atunci economia României s-ar fi adaptat în întregime Germaniei. Dat fiind că era vorba numai de un acord-cadru, ale cărui prevederi trebuiau detaliate în contracte separate, el nu a putut avea înainte de izbucnirea războiului efectul scontat de germani. În tratat stipula principiul potrivit căruia planul economic „trebuia să ţină seamă de

nevoile interne ale României, precum şi de necesităţile relaţiilor economice ale României cu celelalte ţări".

Convenţiile comerciale dintre România şi Franţa şi dintre România şi Marea Britanie, semnate la 31 martie şi, respectiv, la 11 mai 1939 aveau în primul rând semnificaţia unor contramăsuri politice; ele făceau parte din strategia franco-britanică de a evita intrarea României sub dominaţia Germaniei. Astfel, concomitent cu Acordul economic româno-german, România a păstrat relaţiile sale tradiţionale cu democraţiile occidentale, până la începutul războiului, între cele două mari fronturi politico-diplomatice care se confruntau.

Într-un memoriu prezentat guvernului la 15 aprilie 1939, Grigore Gafencu avea să dea următoarea explicaţie confidenţială: „Acordul nostru economic reprezintă o înţelegere care pune capăt, deocamdată, presiunii germane exercitate asupra noastră". Peste 5 zile, ministrul român de Externe, aflat în vizită oficială la Berlin, asista la parada militară prilejuită de a 50-a aniversare a lui Hitler şi, fiind întrebat cum îi place, în special defilarea tancurilor, ar fi răspuns: „Parada e foarte impresionantă, dar ce s-ar face tancurile fără petrolul românilor?"

La Moscova, Tratatul economic româno-german a stârnit nemulţumire şi suspiciune. La 29 martie 1939, M.M. Litvinov, comisarul pentru Afaceri Străine al U.R.S.S. i-a declarat lui Nicolae Dianu, ministru României la Moscova, că prin respectivul tratat „s-ar putea ca pericolul unei agresiuni fasciste să se apropie de frontiera sovietică" şi, dând sigure informaţiile sale privind existenţa unor clauze secrete care ar fi prevăzut asigurarea integrităţii graniţelor României de către Germania, a întrebat: „Cu ce preţ?". Plenipotenţiarul român a răspuns că acordul cu Germania este strict economic şi nu conţine, în sine, nici un fel de drepturi pentru Germania pe care România nu le-ar acorda altor ţări, iar în legătură cu recunoaşterea graniţelor şi apărarea integrităţii teritoriale, a precizat că acestea „trebuie să fie ţinta oricărui stat".

Semnificaţia garanţiilor anglo-franceze din 13 aprilie 1939. În timpul crizei internaţionale din primăvara anului 1939, guvernele englez şi francez au dat curs unei acţiuni diplomatice de anvergură menită să bareze expansiunea nazistă spre Estul şi Sud-Estul Europei. La originea acestei acţiuni s-a aflat, fără îndoială, aşa-numitul *Caz/Incident Tilea*. La 16 martie 1939, ministrul român la Londra, Viorel Virgil Tilea s-a prezentat la Foreign Office şi a arătat că guvernul român, întemeindu-se pe „surse secrete şi de altă natură", avea toate motivele să creadă că în proximele luni, Germania va aduce Ungaria în stare de vasalitate şi, de asemenea, va proceda la

„dezintegrarea României", în acelaşi mod în care procedase cu dezintegrarea Cehoslovaciei. A doua zi, Tilea i-a declarat lordului Halifax, titularul departamentului britanic de Externe, că pretenţiile formulate de germani în cursul negocierilor economice, aflate în derulare la Bucureşti, erau interpretate de guvernul român „cu ceva foarte asemănător unui ultimatum" şi a solicitat Marii Britanii să-şi precizeze poziţia în cazul că „România ar fi victima unei agresiuni germane".

Deşi guvernul român a susţinut că nu existase un „ultimatum german", cabinetul britanic a luat în serios demersul lui Tilea şi a pus în mişcare redutabilul său angrenaj politico-diplomatic al cărui rezultat va fi decesul politicii de conciliere (*policy of appeasement*) a Londrei şi Parisului faţă de Berlin. La 18 martie 1939, Marea Britanie, de comun acord cu Franţa, a decis să consulte Grecia, Iugoslavia, Polonia, România, Turcia şi U.R.S.S. privind o acţiune comună împotriva oricărui act de agresiune germană în Sud-Estul Europei. Guvernul român a răspuns imediat iniţiativei anglo-franceze subliniind că este hotărât să apere „hotarele şi neatârnarea ţării" şi că făcuse deja unele pregătiri militare pentru a nu fi surprins de evenimente. Încheierea unui Pact de asistenţă mutuală nu era considerată oportună, în acel moment; în schimb se aprecia că atât pentru România, cât şi pentru ambianţa generală a politicii europene era necesar ca „Marile Puteri occidentale, din propria lor iniţiativă, să lase să se ştie într-o formă cât mai precisă, că nu admit noi schimbări teritoriale în hotarele şi stările din Europa şi că sunt hotărâte să ne ajute cu toată puterea lor militară să ne apărăm graniţele". Orice pact de asistenţă mutuală – releva Grigore Gafencu – „ridică pentru noi problema sprijinului rusesc. Un asemenea sprijin acceptat de mai înainte ne pare nu numai ca o provocare primejdioasă faţă de Germania, dar şi o faptă în măsură să slăbească – dacă nu să compromită cu desăvârşire – alianţa noastră cu Polonia şi alianţa noastră cu Iugoslavia".

România evita să adere la un sistem de asistenţă mutuală cu participarea U.R.S.S., care să fie interpretat la Berlin ca o tentativă de încercuire a Germaniei şi a sugerat alternativa adoptării unei declaraţii unilaterale de sprijinire a independenţei şi integrităţii sale teritoriale de către democraţiile occidentale. Guvernele englez şi francez au comunicat la Bucureşti, la 31 martie, decizia lor de a contribui la întărirea poziţiei internaţionale a României, dacă aceasta se angajează să reziste în cazul unei ameninţări, fie prin atac direct, prin măsuri de penetraţie economică, ce ar pune în primejdie neatârnarea ei, prin uneltiri ce ar tinde la dezagregarea naţională, sau prin represiuni militare directe".

La 13 aprilie 1939, la 8 zile după ce Italia a cucerit Albania, au fost prezentate, simultan, de către premierul Neville Chamberlain, în Camera Comunelor, şi omologul său francez Eduard Daladier, la Palatul Bourbon, declaraţii identice prin care România şi Grecia primeau asigurarea că, dacă va fi întreprinsă o acţiune punând în pericol independenţa lor, în aşa fel încât cele două ţări vor considera că este în interesul vital să reziste cu toate forţele lor naţionale, guvernul englez şi guvernul francez se angajează să le dea de îndată toată asistenţa care le stă în putere. Erau garanţii care nu desemnau dinainte agresorul, acesta urmând să se desemneze singur prin însăşi fapta agresiunii.

La 14 aprilie 1939, Armand Călinescu mulţumeşte guvernelor de la Paris şi de la Londra pentru garanţii şi arată că asemenea manifestări, din orice parte ar veni contribuie la stabilirea unei atmosfere de încredere şi de bună înţelegere. Garanţiile occidentale sprijineau, în fond, străduinţele României consacrate operei de păstrare a păcii generale.

Comentând garanţiile franco-engleze, Constantin-Titel Petrescu releva faptul că marile state democratice şi-au dat seama că, dacă lăsau ţările mici să se apere singure, prin mijloacele lor, ele puteau cădea, una după alta, sub jugul marilor puteri agresive. „Obligaţiile luate de Anglia şi Franţa – interpreta liderul social-democrat – ne dau speranţa reîntoarcerii la politica de securitate colectivă, deschisă tuturor statelor care nu au altă dorinţă decât pacea". Garanţiile occidentale acordate României şi Poloniei au reprezentat instrumente diplomatice cu reală semnificaţie morală; ele n-au fost însă însoţite de acţiuni concrete, în primul rând militare, pentru a le asigura şi o eficienţă practică. În acest sens, Halifax preciza că „nici guvernul polonez, nici guvernul român nu şi-au făcut iluzii în privinţa măsurilor concrete de ajutor la care s-ar putea aştepta din partea Marii Britanii în cazul când Hitler ar vrea război".

În concepţia diplomaţiei Londrei şi Parisului, garanţiile vizau îndeosebi Germania, pe când, din punctul de vedere al diplomaţiei Bucureştilor ele se refereau în primul rând la toţi vecinii României. La 19 aprilie 1939, Hitler i-a spus lui Gafencu, aflat în vizită la Berlin, că relaţiile româno-germane sunt deja asigurate prin interesele economice reciproce; referindu-se la „ideea fixă a englezilor cu garanţiile lor", Führerul-cancelar a arătat că, „pentru România, Germania nu poate fi considerată drept un duşman" şi a lăsat să se înţeleagă că ar fi bine ca garanţiile occidentale să păstreze până la capăt caracterul lor spontan şi unilateral şi să fie ferite de orice înrâurire rusească". Eficienţa

garanţiilor anglo-franceze a constituit tema esenţială a întrevederii dintre regele Carol al II-lea şi preşedintele Turciei, Ismet Inönü, din 11 august 1939, de la Istambul. Cei doi şefi de stat au convenit asupra celor ce urmează: în cazul unei agresiuni, ambele ţări se vor apăra şi vor face intervenţii la Londra şi la Paris ca asistenţa celor două mari puteri să fie pusă rapid în aplicare; acţiuni concertate la Belgrad pentru întărirea relaţiilor Iugoslaviei cu Înţelegerea Balcanică; medierea de către guvernul turc a unui aranjament româno-sovietic privind graniţa dintre cele două ţări. În ipoteza recunoaşterii „graniţei Nistrului", România – a declarat Carol al II-lea – era gata să încheie un pact de neagresiune cu U.R.S.S.

Garanţiile franco-britanice din 13 aprilie 1939 au jalonat politica de pace şi echilibru, promovată de România în preajma celui de-al doilea război mondial. În virtutea acestei politici – sublinia Grigore Gafencu –, România s-a ferit să se lege, „fie cu Germania contra Rusiei, fie de Rusia împotriva Germaniei".

Pactul Ribbentrop-Molotov şi izolarea internaţională a României. În vara anului 1939, Marea Britanie, Franţa şi U.R.S.S. au purtat negocieri în scopul încheierii unei alianţe politice şi militare care să prevină noi acte de agresiune germane. Marcate de la început prin suspiciuni reciproce, aceste negocieri trenează până la 22 august 1939, când sunt întrerupte brusc de către Kremlin în favoarea unei cooperări cu Berlinul. Antagonismul dintre ideologiile – bolşevică şi nazistă – care tutelau regimurile politice din cele două ţări nu le-a împiedicat să se înţeleagă. Diplomaţia abilă a Berlinului a transmis la Moscova o ofertă mult mai atrăgătoare decât cea a Londrei şi Parisului: achiziţii teritoriale în schimbul neutralităţii în caz de război. Într-un memorandum înaintat guvernului sovietic, la 15 august 1939, guvernul german declara că: „între Marea Baltică şi Marea Neagră nu există nici o problemă care nu ar putea fi soluţionată spre satisfacţia deplină a ambelor state".

În noaptea de 23/24 august 1939, ministrul de externe german, Joachim von Ribbentrop, care acţiona potrivit directivelor lui Hitler, şi omologul său sovietic, Veaceslav Molotov, parafau la Moscova, *Tratatul de neagresiune dintre Germania şi U.R.S.S. şi Protocolul adiţional secret*. Acest din urmă document, redactat şi semnat în biroul lui Stalin, delimita zonele de influenţă între cei doi parteneri, fiind vizate: ţările baltice – Finlanda, Estonia, Letonia şi Lituania, Polonia şi România. Protocolul prevedea, la art. 3, că în ceea ce priveşte sud-estul european, partea sovietică îşi manifestă interesul

pentru Basarabia; partea germană declară totalul dezinteres politic pentru aceste regiuni.

Pactul Ribbentrop-Molotov a răsturnat toate calculele diplomației occidentale și, mai ales, ale factorilor de decizie din statele situate între Germania și U.R.S.S. Urmările imediate au fost dintre cele mai grave, prefațând declanșarea conflagrației. Germania se asigura de neintervenția ostilă a sovieticilor în războiul pe care-l proiectase împotriva Poloniei și își proteja spatele în perspectiva unui război cu statele occidentale, iar Uniunea Sovietică se afirma în prim-planul politicii europene și câștiga timp pentru consolidarea armatei și pregătirea expansiunii sale politico-militare spre Vest. Colaborarea celor două mari puteri totalitare nu putea fi decât conjuncturală; ea era marcată de neîncredere și de ambiții ascunse, mult mai mari decât cele ce rezultau din tratat. În acest sens, Grigore Gafencu arăta că, prin acordul său cu Stalin, Hitler trezise un imperialism latent care nu aștepta decât momentul pentru a-și ocupa locul în marile tradiții ale politicii Rusiei țariste. Izolată de puterile garante, România și-a văzut limitate substanțial posibilitățile de a acționa pe plan. „România – îi scria Hitler lui Mussolini la 25 august 1939 – nu se mai află în postura de a putea lua parte la vreun conflict împotriva Axei".

Obiectivele diplomației române după încheierea pactului de neagresiune germano-rus erau definite astfel, la 28 august 1939, într-o telegramă cifrată adresată de Ministerul de externe Londrei și Parisului: apărarea independenței și integralității teritoriale a țării; respectarea angajamentelor politice și militare contractate; întărirea Înțelegerii Balcanice și coordonarea acțiunii statelor membre; urmărirea unei politici de destindere față de Ungaria și Bulgaria angajamentul de a păstra „pacea balcanică".

2. **De la neutralitate la nonbeligeranță**

Neutralitatea României – o opțiune realistă. La începutul celui de-al doilea război mondial, România și-a proclamat neutralitatea. Îndată după ce Marea Britanie și Franța au declarat război Germaniei (3 septembrie 1939), răspunzând astfel atacării Poloniei de către Wehrmacht (1 septembrie 1939), Consiliul de Miniștri a hotărât ca România să păstreze o atitudine pașnică și să vegheze la siguranța națională. La 5 septembrie, regele Carol al II-lea nota în Jurnalul său zilnic că, împreună cu premierul Armand Călinescu a găsit o formulă potrivit căreia „România, în situația actuală, va aplica cu strictețe, în

dorința ei de pace, stipulațiunile Convențiunii de la Haga, asupra îndatoririi țărilor neutre". Pentru a adopta această decizie, suveranul a întrunit la Cotroceni, la 6 septembrie 1939, Consiliul de coroană. Înfățișând atitudinea guvernului față de conflictul abia izbucnit, Grigore Gafencu arăta că „bunele raporturi întărite, cu toate puterile nu cuprind angajamente care să oblige la o participare la conflict" și că „păstrarea atitudinii pașnice este deplin îndreptățită prin necesitatea de a feri de război bazinul dunărean și Balcanii"; încheind, șeful diplomației Bucureștilor preciza că politica „ne cere să urmărim de acum înainte, regulile de neintervenție și de neutralitate, întrucât conflictul nu atinge interesele, independența și integritatea noastră, rămânând firește să respectăm în același fel angajamentele existente".

Consiliul de coroană a aprobat în unanimitate acțiunea diplomatică și măsurile întreprinse de guvern pentru apărarea frontierelor naționale și „a hotărât observarea strictă a regulilor neutralității stabilite față de beligeranții din actualul conflict". Neutralitatea era considerată singura soluție diplomatică realistă a momentului și motivată juridic; ea nu distona cu obligațiile internaționale asumate de statul român. Alianța dintre România și Polonia din 1921 nu juca față de Germania, ci față de U.R.S.S.; preconizând ajutor militar reciproc numai în cazul unui atac asupra granițelor răsăritene ale celor două state. Neutralitatea nu era însă în acord cu simțămintele opiniei publice. Marele istoric Nicolae Iorga le-a exprimat cu fidelitate: „Facem azi o altă politică decât aceea pe care o avem în inimă. N-o putem face decât pe aceea de azi!" Unii consilieri regali au pledat pentru neutralitate absolută, însă cei mai mulți au opinat pentru o abținere de la ostilități, cu gândul că, la momentul potrivit, România va fi implicată în conflict, dar obligatoriu alături de puterile occidentale. Statelor din Alianța Balcanică – Grecia, Iugoslavia și Turcia – li s-a explicat imediat, prin Ministerul de Externe, că „România rămâne neutră până când acest conflict ar atinge independența și integritatea ei și interesele de viață ale prietenilor ei din Înțelegerea Balcanică".

Neutralitatea României era, înainte de toate, o consecință a constrângerii strategice generate de Pactul Ribbentrop-Molotov, constrângere care s-a menținut și după 17 septembrie 1939, când agresiunea Germaniei împotriva Poloniei a fost urmată de agresiunea U.R.S.S. Armata roșie a pătruns pe teritoriul polonez – potrivit versiunii oficiale sovietice – pentru protejarea minorităților ucraineană și bielorusă, rămase fără apărare, întrucât „statul polonez și guvernul

său au încetat să existe în fapt". La 18 septembrie 1939, răspunzând comunicării ce-i fusese adresată cu o zi înainte de guvernul sovietic, prin care acesta arăta că va duce o politică de neutralitate cu România, guvernul de la Bucureşti reitera hotărârea sa „de a păstra şi el, mai departe, neutralitatea faţă de U.R.S.S." şi preciza, totodată, că „va continua să vegheze cu tot patriotismul la siguranţa şi apărarea frontierelor ţării".

Tratatul de prietenie şi frontieră germano-sovietic (28 septembrie 1939) a modificat Protocolul adiţional secret – Germania a renunţat la Lituania în avantajul U.R.S.S, primind, în schimb zona Lublin şi un teritoriu la Est de Varşovia. Articolul 3 al Protocolului a rămas neschimbat, dar Ribbentrop, care revenise la Moscova pentru semnarea noului tratat, a folosit prilejul pentru a cunoaşte atitudinea Moscovei faţă de România. Răspunzând, Stalin i-a confirmat că se menţine poziţia U.R.S.S. exprimată la 23 august 1939, adică *„deocamdată guvernul sovietic nu avea nici o intenţie de a se atinge de România"*.

În perioada neutralităţii, România a fost favorabilă victimelor agresiunii. Chiar la începutul conflagraţiei, ea s-a remarcat prin atitudinea adoptată faţă de Polonia, în ciuda protestelor germane şi sovietice: a îngăduit tranzitul de material de război pe teritoriul său destinat polonezilor, şi-a deschis graniţa şi a primit zeci de mii de civili şi militari, inclusiv autorităţile evacuate de la Varşovia, în urma dezagregării structurilor politice ale statului polonez. Între refugiaţi s-au aflat: preşedintele Ignacy Mościcki, comandantul suprem al Armatei poloneze, mareşalul Edward Ridz-Smigly, ministrul de externe Iózef Beck. La fel, guvernul român a facilitat tranzitul spre Anglia, prin portul Constanţa a tezaurului statului polonez. Potrivit regulilor de neutralitate, trupele poloneze intrate în România au fost dezarmate şi internate. De asemenea, guvernul român a respins cererea guvernului german de a opri plecarea refugiaţilor polonezi în vârstă de 18-50 de ani, declarând că o astfel de măsură era contrară Convenţiei de la Haga din 1907, care prevedea numai internarea militarilor şi nu a tuturor persoanelor ce pot lupta.

La 21 septembrie 1939, în plină zi şi în centrul Bucureştilor, a fost asasinat Armand Călinescu. Condamnând actul terorist „de sălbatică răzbunare", comis de legionari, Nicolae Iorga scria: „Un om a fost jertfit pentru liniştea ţării sale înăuntru şi pentru independenţa ei în afară. El a căzut cum se putea aştepta jertfă unor fanatici care urmăreau de mult o vendetă de sânge".

România a inițiat multiple acțiuni politico-diplomatice, în limitele *neutralității declarate*, menite să contribuie la eliminarea încordării internaționale, la restabilirea păcii europene sau, cel puțin, la evitarea extinderii ostilităților în sud-estul continentului şi, în caz de nevoie, respingerea în comun de către statele din această zonă, a actelor de agresiune.

S-a urmărit îndeosebi îmbunătățirea raporturilor cu țările vecine, fie pe calea încheierii unor pacte de neagresiune, fie în cadrul unei alianțe defensive mai largi, denumită Blocul Neutrilor. La 30 octombrie 1939, guvernul de la Bucureşti a propus constituirea unui „bloc al statelor neutre", în care să intre țările Înțelegerii Balcanice – România, Turcia, Iugoslavia, Grecia –, împreună cu Bulgaria, Ungaria şi Italia, pe următoarele baze: neutralitate „în cadrul actualului conflict"; neagresiune între statele membre; adoptarea unei poziții cel puțin de neutralitate binevoitoare de către statele aderente la bloc, în cazul când unul din membri acestuia ar fi atacat; normalizarea măsurilor militare luate la granițele comune; contacte directe între miniştri de externe; schimburi de informații politice şi economice între guvernele respective; colaborare economică în interes reciproc. Proiectul românesc a fost susținut de țările Alianței Balcanice, precum şi de Marea Britanie, şi cu unele rezerve, de Franța unde exista teama ca Italia să nu atragă Blocul de partea Axei.

Prin crearea Blocului Neutrilor, diplomația română urmărea menținerea Sus-Estului Europei în afara conflictului mondial şi prin aceasta, păstrarea *statu-quo*-ului politic şi teritorial. Nu s-a reuşit, în principal, datorită opoziției Germaniei, Italiei şi U.R.S.S.

Abandonarea politicii de neutralitate. Ofensiva Wehrmachtului începută la 10 mai 1940 în nordul şi vestul Europei (*Fall Gelb*) şi, îndeosebi, prăbuşirea militară a Franței au risipit toate calculele diplomatice pe care mizase România în ultimii ani. Carol al II-lea şi consilierii săi apropiați au văzut o soluție salvatoare în orientarea politică spre Germania, căreia au început să-i facă mai întâi însemnate concesii de natură economică. La 27 mai 1940, în aceeaşi zi în care Belgia capitula în fața Wehrmachtului, s-a semnat la Bucureşti *„Pactul Petrol Armament"(„Öl-Waffen Pakt")* prin care exporturile româneşti de țiței erau destinate cu prioritate celui de-al III-lea Reich, în schimbul armamentului şi echipamentului de război. A doua zi, la 28 mai 1940, Wihelm Fabricius, ministrul Germaniei la București, era invitat de premierul Gheorghe Tătărescu la preşedinția Consiliului de Miniştri pentru a-i comunica dorința României de a avea cu Reichul

relații amicale animate de un spirit de înțelegere reciprocă şi bazate pe o colaborare activă în toate domeniile. La 1 iunie 1940, Grigore Gafencu, bine cunoscut pentru simpatiile sale occidentale, este înlocuit din fruntea Ministerului de Externe cu Ion Gigurtu, industriaş, om politic de orientare progermană.

Astfel, la sfârşitul lunii mai 1940, neutralitatea României proclamată în septembrie 1939 era pe cale de a fi abandonată. Politica de apropiere față de Germania, raportată la evoluția ostilităților militare de pe continentul european a dus statul român către un *statut de nonbeligeranță*. Acest statut s-a prelungit până la 22 iunie 1941, când România a intrat în război de partea Axei Berlin-Roma.

Renunțarea la neutralitate n-a putut salva interesele naționale ale României. La 2 iunie 1940, Wilhelm Fabricius aducea răspunsul guvernului Reich-ului la comunicarea lui Gheorghe Tătărescu din 28 mai. Era un răspuns cinic. Ministrul Reichului întreba, aparent nedumerit, „dacă şi în ce măsură guvernul român este dispus a trata privitor la o cerere de revizuire a vecinilor săi", ca, de exemplu, U.R.S.S., în chestiunea Basarabiei. La această întrebare, guvernul de la Bucureşti şi-a exprimat convingerea potrivit căreia, „în granițele ei actuale, granițe naturale şi etnice", România „corespunde cel mai bine interesului pe care Europa l-ar putea avea, la încrucişarea de drumuri ce se fac pe Dunărea de Jos şi la gurile ei". Totuşi guvernul român, pentru a da urmare şi punctului de vedere german va începe tratative direct cu guvernul Uniunii Sovietice pentru a vedea cum se pot netezi asperitățile. Despre relațiile Bucureştilor cu Budapesta, se exprima părerea că, „orişice cesiune de teritoriu în loc să liniştească agitația Ungariei, o va mări, ajungându-se la o situație mai grea. Dacă pretențiile revizioniste ale Ungariei față de România s-ar putea motiva cel mult sub aspectul necesităților politice, acestea însă – se sublinia în răspunsul guvernului român adresat guvernului german – „nu au nici o justificare din punctul de vedere al realităților geografice, economice, etnice şi istorice".

3. **Sub impactul politicii marilor puteri totalitare**

În primăvara anului 1940, regimul hitlerist şi regimul stalinist au trecut la o nouă etapă a expansiunii lor politice şi militare. Germania obține succese rapide şi decisive în Nordul şi Vestul Europei; până la sfârşitul lunii iunie, Wehrmachtul au ocupat Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia şi Franța. În Est, după încheierea războiului cu

Finlanda (noiembrie 1939 – martie 1940), Uniunea Sovietică a invadat cu trupele sale Lituania, Letonia şi Estonia, a impus noi guverne la Vilnius, Tallin şi Riga şi, apoi, a anexat cele trei state baltice. Germania, secondată de Italia, şi U.R.S.S. erau hotărâte să aplice în continuare dreptul forţei în locul forţei dreptului. În acest context, România devine şi ea obiectul politicii imperialiste a marilor puteri totalitare.

Ultimatumul sovietic din iunie 1940. Într-un raport prezentat în Sovietul Suprem al U.R.S.S., la 29 martie 1940, V.M. Molotov a readus în atenţie publică, după mulţi ani de tăcere, pretenţiile teritoriale sovietice faţă de România; el a afirmat că absenţa unui tratat de neagresiune între cele două ţări „se explică prin existenţa unei chestiuni litigioase nerezolvate, aceea a Basarabiei, a cărei anexiune de către România nu a fost niciodată recunoscută de U.R.S.S."; cu toate acestea – sublinia şeful diplomaţiei Kremlinului – U.R.S.S. „n-a pus niciodată chestiunea înapoierii Basarabiei pe cale militară. Astfel, nu este nici un motiv de agravare a relaţiunilor sovieto-române". Prin aceste aserţiuni, diplomaţia sovietică lăsa să se înţeleagă că România nu trebuie să se simtă ameninţată de o acţiune militară de felul celei îndreptate contra Finlandei, dar că se aştepta din partea Bucureştilor o iniţiativă privind clarificarea relaţiilor bilaterale, pornind de la „problema Basarabiei"; totodată, se lansau semnale către beligeranţi într-un moment în care confruntarea decisivă dintre ei pe frontul de Vest nu avusese loc: Berlinul primea asigurări că, în viitorul apropiat, nu erau avute în vedere ostilităţi care să aducă prejudicii economiei de război germane prin perturbarea livrărilor de petrol şi alte produse româneşti; Londra şi Parisul puteau să observe că Moscova nu ignora garanţiile de securitate anglo-franceze acordate României, în aprilie 1939.

La jumătatea lunii iunie 1940, guvernul de la Moscova îşi modificase atitudinea din moment ce trupele sovietice concentrate în regiunea militară Kiev se pregăteau să „elibereze" Basarabia şi Bucovina. La 23 iunie 1940, a doua zi după semnarea armistiţiului germano-francez de la Rethondes, Molotov i-a comunicat ambasadorului Reichului la Moscova, von der Schulemburg, că guvernul U.R.S.S. dorea rezolvarea „litigiului" cu România în cel mai scurt timp, „pe cale paşnică", dar era hotărât să recurgă la forţa armelor dacă nu i se dădea satisfacţie. Extinderea pretenţiilor sovietice asupra Bucovinei a stârnit mânia lui Hitler, sub motiv că această provincie, spre deosebire de Basarabia, nu figura în Protocolul adiţional secret din 1939 şi, mai mult, ea aparţinuse Coroanei austriece şi avea o

însemnată populaţie de etnie germană. Pentru a face, chipurile, concesii partenerului său, Stalin şi-a redus pretenţiile la partea de nord a Bucovinei. Primind acordul Berlinului, Moscova a promis că va face tot posibilul pentru a nu fi afectate interesele economice germane, îndeosebi în „regiunile petrolifere româneşti" şi a cerut guvernului Reichului să sfătuiască guvernul României să accepte revendicările sovietice, în caz contrar, războiul fiind inevitabil. Conformându-se, guvernul german a recomandat guvernului român să accepte condiţiile ruseşti, fără nici o rezervă; la fel, guvernul italian consideră „de interes european esenţial" ca România să evite un conflict cu Uniunea Sovietică.

La 26 iunie, ora 10 seara, Molotov a remis ministrului plenipotenţiar al României la Moscova, Gheorghe Davidescu, o notă ultimativă, cu termen de 24 de ore, prin care se cerea „guvernului regal al României: să înapoieze Basarabia către Uniunea Sovietică; să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei, cu frontierele potrivit hărţii alăturate". Luând cunoştinţă de textul Notei ultimative sovietice, Gheorghe Davidescu a adoptat o atitudine demnă şi a apărat cu vehemenţă drepturile şi interesele României folosind argumente istorice şi juridice, precum şi date concrete privind structura etnică a Basarabiei şi Bucovinei; în dialogul purtat cu Molotov, diplomatul român a combătut fără menajamente „explicaţiile" date de şeful diplomaţiei sovietice menite să justifice pretenţiile asupra celor două provincii româneşti. „Basarabia – sublinia Davidescu – a fost de cinci secole românească", „Bucovina n-a aparţinut niciodată Rusiei". Era – a continuat diplomatul român – în interesul U.R.S.S. ca la graniţa de Vest a acesteia să existe „o Românie puternică, unită în frontierele ei etnice şi istorice".

Guvernul român s-a declarat gata să înceapă negocieri, dar, în noaptea de 27 spre 28 iunie se remite o nouă notă ultimativă, de astă dată cu termen de 24 de ore, din care rezulta că nu era vorba de negocieri, ci de evacuarea teritoriului Basarabiei şi Bucovinei de Nord, solicitându-se ca trupele sovietice să ocupe teritoriile româneşti în decurs de 4 zile, începând cu 28 iunie, orele 14, ora Moscovei. Consiliul de coroană întrunit împreună cu guvernul, la 27 iunie 1940, ora 12, a luat în dezbatere conţinutul primei note ultimative şi a hotărât respingerea acesteia cu majoritate de voturi şi mobilizarea generală. Reunit în seara aceleiaşi zile, Consiliul de coroană a schimbat hotărârea: din cei 28 de participanţi, numai 6 şi-au menţinut poziţia, pronunţându-se pentru rezistenţă – Nicolae Iorga, Victor

Iamandi, Ştefan Ciobanu, Silviu Dragomir, Traian Pop şi Ernest Urdăreanu. Între timp, Carol al II-lea îl primise în audienţă pe trimisul Berlinului, Manfred von Killinger, care i-a declarat că, „în eventualitatea unei rezistenţe armate româneşti, colosul rus vă va strivi. În consecinţă, veţi pierde nu numai Basarabia şi Bucovina, ci în mod sigur, ceva mai mult".

În răspunsul său către guvernul sovietic, guvernul român sublinia că pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forţă şi deschiderea ostilităţilor în această parte a Europei, se vedea silit să accepte cererile de evacuare a Basarabiei şi Bucovinei de Nord. Această decizie a fost luată în condiţii de izolare politică, militară şi diplomatică a ţării şi după ce Ministerul Apărării Naţionale şi Marele Stat Major au susţinut că, în ipoteza rezistenţei, armata nu putea rezista mai mult de trei luni în luptă cu inamicul. „Frică şi laşitate, poate prudenţă sănătoasă, numai viitorul ne-o va arăta" – nota Carol al II-lea în *Jurnalul* său, la 28 iunie 1940.

Faptele care au urmat ultimatumului sovietic din iunie 1940 întrunesc toate elementele unei agresiuni împotriva României. Armata roşie a pătruns în spaţiul aerian şi terestru român în noaptea de 27/28 iunie 1940 – deci înainte ca guvernul român să consimtă retragerea trupelor şi administraţiei sale, ceea ce însemna, potrivit Convenţiei de la Londra din 1933 privind definirea agresorului, o agresiune armată. Trupele sovietice au invadat Basarabia şi Bucovina de Nord printr-o acţiune militară de anvergură, minuţios pregătită şi s-au comportat pe teritoriul ocupat ca pe un teatru de operaţiuni inamice: au luat mii de prizonieri care au fost internaţi în lagăre; au capturat însemnate cantităţi de armament şi de tehnică militară etc. Actele de agresiune au continuat şi după 3 iulie 1940, când se încheiase retragerea trupelor române în spatele liniei de demarcaţie trasate de Stalin şi Molotov; trupele sovietice dispuse în dispozitiv ofensiv au încercat în permanenţă să depăşească această linie, provocând incidente de frontieră, încheiate cu morţi şi răniţi, ocupând o serie de ostroave pe braţul Chilia, blocând astfel navigaţia vaselor româneşti pe această arteră fluvială dunăreană, capturând nave româneşti la Gurile Dunării ş.a. Astfel, în perioada 27 iunie – 3 iulie 1940, România a suportat rigorile unui război nedeclarat din partea vecinului său de la Est. Un război care nu intra între conceptele clasice ale teoriei conflictelor armate cunoscute în epocă.

Ultimatumul sovietic a lovit, primul, în opera istorică înfăptuită de naţiunea română în 1918, sfidând cu brutalitate hotărârile suverane

de Unire de la Chişinău, Cernăuţi şi Bucureşti. U.R.S.S. a răpit României un teritoriu de 50.762 km^2 cu populaţie de 3.776.309 locuitori.

Guvernul României nu a încheiat vreun act de cedare sau de delimitare a teritoriilor sale ocupate de Armata roşie şi nu a recunoscut vreo motivaţie legală a anexiunii. În şedinţa comună a Camerei Deputaţilor şi a Senatului din 2 iulie 1940, primul ministru Gheorghe Tătărescu, sublinia, „am hotărât evacuarea Basarabiei şi a Bucovinei de Sus pentru a putea salva azi fiinţa statului român şi pentru a nu pune în primejdie viitorul românismului. Declar aici că am luat această hotărâre sub presiunea forţei într-unul din cele mai grele momente ale istoriei noastre şi lăsând viitorului sarcina să judece actul nostru".

Faptul că factorii de decizie de la Bucureşti nu au respins ultimatumul Moscovei, cu toate că acesta nu-şi găsea nici o justificare în normele de drept internaţional a lăsat, în opinia publică din ţară şi din străinătate, în cercurile diplomatice europeane, impresia unei înfrângeri a României, întrucât, cu puţin timp înainte de primirea notelor ultimative trimise de U.R.S.S., regele Carol elogiase, printr-o cuvântare publică, valoarea armatei române şi calităţile fortificaţiilor realizate în Basarabia.

Dictatul de la Viena din 30 august 1940. Cedarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord a marcat începutul prăbuşirii României întregite. Pretenţiile revizioniste ale Ungariei şi ale Bulgariei încurajate de Germania, Italia şi U.R.S.S. n-au putut fi stăvilite, cu toate că guvernanţii de la Bucureşti schimbaseră orientarea politicii externe a ţării. La 1 iulie 1940, România a renunţat oficial la garanţiile anglo-franceze din aprilie 1939, devenite inoperante; a doua zi, Carol al II-lea s-a adresat lui Hitler cu cererea de a proteja România „în aceste vremuri de grea încercare", prin trimiterea unei misiuni militare şi garantarea frontierelor.

În răspunsul sosit la Bucureşti, la 4 iulie 1940, se arăta că în opinia Reichului „România nu va putea evita cedarea anumitor teritorii către Ungaria şi Bulgaria" şi că pentru aceasta i se recomandă să înceapă imediat negocieri cu cele două ţări. În aceeaşi zi, s-a format un nou guvern prezidat de Ion Gigurtu care a anunţat printr-o declaraţie publică hotărârea sa de a urma o politică de integrare a României în sistemul Axei Roma-Berlin.

La 6 iulie, suveranul de la Bucureşti, răspunzând Führerului, s-a declarat de acord cu începerea de negocieri între România, pe de o parte, şi Ungaria şi Bulgaria, pe de altă parte, pe baza schimbului de

populație și, ca accesoriu, eventuale rectificări de graniță, solicitându-se sprijin pentru ca guvernele de la Budapesta și Sofia să nu-și extindă pretențiile „peste limitele justiției naționale și ale considerentelor politice". A urmat cunoscuta scrisoare a lui Hitler din 15 iulie 1940, prin care i se reproșa lui Carol al II-lea politica promovată anterior de România și condiționa „o atitudine prietenoasă" din partea Germaniei, de cedări teritoriale în favoarea Ungariei și Bulgariei; altfel – se sublinia în scrisoare – „Sfârșitul, mai devreme sau mai târziu – și poate în foarte scurt timp – ar putea fi chiar distrugerea României".

În zilele de 26 și 27 iulie 1940, primul ministru Ion Gigurtu și ministrul de externe Mihai Manoilescu au efectuat un turneu diplomatic în Germania și Italia pentru a cunoaște în mod direct concepția puterilor Axei privind tratativele pe care România era somată să le deschidă cu Ungaria și Bulgaria. Rezultatele întâlnirii cu Hitler (Berchtesgaden, 26 iulie) au fost sintetizate astfel de Manoilescu: a) Românii urmau să trateze *„liberi, nesiliți și fără nici o intervenție germană*"; b) Tratativele nu erau legate de *nici un termen de încheiere*; c) Baza tratativelor să *fie schimbul de populație*, cu scopul de a se ajunge la o soluție în care „nici un ungur să nu rămână sub români și nici un român sub unguri"; s-a lăsat deschisă posibilitatea *unui plebiscit*, cel puțin, parțial, în Transilvania, sub controlul a două state neutre, de exemplu Italia și Spania, care să supravegheze schimbul de populație.

La Roma, Mussolini a confirmat în total, „cu o fidelitate aproape servilă" punctele fixate cu o zi înainte de Hitler. Cei doi dictatori – arăta Manoilescu – „se păzeau de ideea unui arbitraj ca de cea mai neplăcută eventualitate pentru ei", Führerul recunoscând că mai făcuse un arbitraj, între unguri și slovaci și n-a avut decât nemulțumire din partea lor (Aluzie la primul dictat de la Viena din 1939). La scurt timp, după cum observa cu amărăciune Manoilescu, Hitler și Mussolini și-au încălcat flagrant cuvântul.

La 16 august 1940, au început tratativele româno-ungare, care s-au soldat cu un eșec total. Guvernul de la Budapesta a refuzat să accepte principiul etnic; adică efectuarea unui schimb de populație însoțit în subsidiar de unele rectificări de frontieră.

Peste zece zile, guvernul român a primit „invitația" ca Mihail Manoilescu să vină la Viena, învestit cu „depline puteri", pentru tratative privind relațiile româno-ungare. O invitație similară a fost adresată guvernului ungar. Delegații români (Manoilescu era însoțit de Valeriu Pop) au fost supuși unui adevărat șantaj. Mai întâi, la

29 august ei au fost informaţi de către Ribbentrop şi Ciano, că Germania şi Italia îşi asumaseră rolul de arbitri în „diferendul" româno-ungar, apoi au cerut să comunice până la ora 20 dacă erau de acord cu „arbitrajul". Ca măsuri de presiune asupra României, o serie de unităţi germane au fost transferate din Vest în Est, fiind pregătite să execute o operaţie rapidă de ocupare a zonei petrolifere româneşti, în zilele 31 august – 1 septembrie 1940, inclusiv prin formaţiuni de paraşutişti. În paralel, s-a încurajat în mod tacit atitudinea belicoasă a Budapestei şi s-a exacerbat, în scop diversionist, pericolul unei intervenţii comune ungaro-sovietice sprijinită de Bulgaria. Informaţiile alarmante, furnizate României de Germania şi Italia în acele zile, pe diferite canale diplomatice şi militare „binevoitoare" despre mişcările de trupe de la hotarele ei, au sporit deruta guvernanţilor, le-au anihilat discernământul şi voinţa de a rezista şantajului.

Consiliul de coroană şi guvernul întrunite în noaptea de 29 spre 30 august 1940 au decis cu o majoritate de 21 contra 10 şi o abţinere să se supună dictatului puterilor Axei, motivând că aceasta era singura soluţie pentru salvarea fiinţei politice a statului român. S-au manifestat atunci, ca şi în cazul cedării Basarabiei şi Bucovinei de Nord, carenţele regimului autoritar al lui Carol al II-lea.

Prin dictatul de la Viena, pronunţat de Germania şi Italia în complicitate cu Ungaria, României i s-a răpit un teritoriu de 43.360 km^2 cu peste 2 milioane de locuitori, dintre care 50,2% români, 37,1% secui şi maghiari, 5,7% evrei, 2,8% germani, restul fiind ruteni, cehi, slovaci şi alte etnii. „Astfel, mişeleşte, prin surprindere şi violenţă, ca tâlharii în miez de codru – scria Raoul Bossy – a fost ucisă vremelnic România Mare de Hitler şi Mussolini, de Ribbentrop şi Ciano."

„Arbitrajul" Germaniei şi Italiei de la Viena din 30 august 1940 nu a avut nimic comun cu ceea ce presupunea o asemenea procedură, în afară de denumire. A fost un dictat imperialist ce viola flagrant dreptul inalienabil al românilor, înfăptuit prin hotărârea istorică a Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Ribbentrop şi Ciano au invocat insistent în faţa delegaţilor români pericolul grav al dispariţiei statului român, ca urmare a unei agresiuni simultane a Rusiei, Ungariei şi Bulgariei. Al doilea „arbitraj" de la Viena era – aşa cum declara lordul Halifax în Camera Lorzilor, la 5 septembrie 1940 – „rezultatul unui dictat impus României de către Puterile Axei, prin constrângere".

Linia de demarcaţie impusă la Viena a afectat extrem de grav teritoriul românesc situat la nord de Carpaţii Meridionali şi în vestul

ţării, pătrunzând ca un pumnal implântat în însăşi inima României. Ea tăia căile de comunicaţii, separa oraşele industriale din zonele de materii prime, condamnând la izolare şi regres economic atât partea de sud, cât şi pe cea de nord a Transilvaniei. În pofida mutilării geografice a teritoriului românesc, autorii dictatului nu au putut rupe din trupul Transilvaniei o regiune în care românii să nu fie majoritari. Pentru a se încorpora Ungariei 976.955 cetăţeni de etnie maghiară a trebuit să intre sub ocupaţie străină 1.321.581 de români, ceea ce a făcut pe observatorii obiectivi să remarce că Ungaria a primit prin „Arbitrajul" de la Viena mai mulţi români decât unguri.

Puterile Axei au oferit României, o dată cu verdictul de la Viena, garantarea frontierelor sfârtecate, care-i mai rămăseseră. Prin două note identice, înmânate lui Manoilescu, la 30 august 1940, se prevedea că Germania şi Italia îşi asumau „garanţii de inviolabilitate şi integritate a Statului Român". Aceste garanţii au nemulţumit guvernul sovietic. În noiembrie 1940, Hitler i-a declarat lui Molotov, aflat în vizită la Berlin, că Germania a respectat clauzele pactului secret din 1939 spre deosebire de „partea rusă", argumentând cu exemplul Bucovinei. Replicând, ministrul de externe sovietic a arătat că Germania trebuie să înţeleagă interesul Rusiei faţă de Bucovina, dar în loc de aceasta, a garantat întregul teritoriu al României şi a desconsiderat cu totul dorinţele Rusiei cu privire la Bucovina de Sud.

În raportul trimis Ministerului de Externe la 21 septembrie 1940, Grigore Gafencu semnala că tema tuturor convorbirilor diplomatice la Moscova în săptămâna trecută a fost: *supărarea Guvernului sovietic în urma Conferinţei de Arbitraj de la Viena*. După unii – „versiunea britanică" – germanii şi ruşii au lucrat din nou mână în mână pentru a înlesni „operaţia de la Viena"; după alţii – „versiunea italiană", conducerea sovietică nu a fost înştiinţată decât în ultimul moment şi numai în mod aproximativ despre ceea ce se decisese la Viena, aflând rezultatul – adică noua linie de frontieră româno-maghiară şi garanţia germano-italiană – numai din ziare şi din comunicarea oficială pe care contele Schulemburg i-a făcut-o lui Molotov, la 31 august 1940. „Versiunea italiană" – cum a numit-o ilustrul diplomat român – era cu certitudine cea reală. Guvernul U.R.S.S. era nemulţumit că s-au luat hotărâri privind „noua orânduială" în Sud-Estul Europei fără participarea sa. „Reîncepe chestia de la München!" – ar fi declarat la legaţia Suediei Solomon Abramovici Lozovski (Dridzo) adjunct al Comisarului sovietic pentru Afaceri Străine. Nemulţumire de formă, întrucât sovieticii considerau că au un drept câştigat, în urma Pactului

din 23 august 1939 şi în urma unei strânse colaborări economice şi politice care au urmat cu germanii, că vor putea participa întotdeauna la prefacerile din Bazinul dunărean şi din Peninsula Balcanică. Nemulţumire de fond: Împărţirea zonelor de influenţă între Germania şi Uniunea Sovietică în Sud-Estul Europei nu fusese deosebit de precisă. Ruşii au păstrat o „rezervă mentală" referitoare la Balcani – o uşă întredeschisă spre Sud – pentru a-şi împlini o dată visul de a lua în stăpânire exclusivă Marea Neagră şi Strâmtorile. Apropierea de Carpaţi şi de zona petroliferă românească le îngăduia, de asemenea, să ocupe poziţii de apărare prielnice în cazul unei întoarceri a ofensivei Germaniei spre Est.

La rândul lor, puterile Axei au urmărit, prin „arbitrajul" aplicat României şi Ungariei, să evite apariţia unor noi perturbări în centrul şi sud-estul Europei de natură să deranjeze concentrarea eforturilor germane în „bătălia Angliei" şi, totodată, să genereze noi pretenţii ruseşti la Dunăre şi în Balcani. Divizarea Transilvaniei n-a rezolvat „definitiv" – cum pretindea von Ribbentrop – „o importantă şi dificilă problemă a politicii europene", şi nici n-a însemnat – cum susţinea contele Ciano – o „mare victorie politică şi militară" contra diplomaţiei britanice. Conceput şi înfăptuit din perspectiva intereselor Axei, al doilea „arbitraj" de la Viena nu era menit să pună bazele unor „relaţii prieteneşti durabile" între România şi Ungaria; dimpotrivă, „arbitri" aveau doar posibilitatea manipulării celor două state în funcţie de proiectele lor „europene".

Aranjamentele puterilor Axei de la Viena din 30 august 1940 au dovedit o dată în plus destinul tragic al statelor situate între Germania şi U.R.S.S., într-o conjunctură politico-diplomatică internaţională total defavorabilă. Era o conjunctură în care democraţiile occidentale eşuaseră nu doar în promovarea aspiraţiilor lor europene, ci chiar în apărarea propriilor interese naţionale.

Cedarea Cadrilaterului dobrogean. Ultimul act al dramei României Mari s-a consumat tot sub presiunea Germaniei şi Italiei, cărora li s-a asociat Uniunea Sovietică, dând câştig de cauză pretenţiilor bulgare asupra Cadrilaterului dobrogean. Revizionştii de la Sofia au întreţinut aceste pretenţii întreaga perioadă interbelică, îndeosebi după 1934, când în diverse localităţi bulgare au fost organizate manifestaţii având ca slogan: „lupta pentru mântuirea Dobrogei de sub tirania românească"; în 1939, regele Boris al III-lea al Bulgariei a propus o formulă de retrocedare a Dobrogei de Sud, fără Silistra şi Balcic, în ultima localitate având reşedinţa regina Maria.

Ulterior, beneficiind de îndemnuri din partea marilor puteri, vecinii românilor de la Sud şi-au mărit pretenţiile. Bulgaria era încurajată nu numai de puterile Axei, ci şi de Marea Britanie şi Franţa, iar Uniunea Sovietică îşi dorea chiar o frontieră comună cu Bulgaria, ceea ce ar fi condus la împărţirea Dobrogei între cele două ţări.

La 27 iunie 1940, guvernul bulgar a înaintat un Memorandum către Departamentul Politic al Ministerului de Externe al Reichului prin care solicita, „în legătură cu dezvoltarea crizei basarabene" sprijin pentru satisfacerea revendicărilor sale teritoriale faţă de România. Regele şi guvernul de la Sofia se aflau, potrivit Memorandumului, într-o situaţie dificilă întrucât „Bulgaria ar putea să primească acum Dobrogea ca un dar din mâinile Uniunii Sovietice, mai de grabă decât din cele ale Germaniei". Reluând demersurile către Berlin, la 31 iulie 1940, o delegaţie bulgară cu premierul Bogdan Filov şi ministrul de externe Ivan V. Pazov, a obţinut sprijinul lui Hitler în privinţa retrocedării Dobrogei de Sus, inclusiv Silistra şi Balcicul; în acelaşi timp, Führerul i-a sfătuit pe bulgari să nu pretindă mult „ca să nu intre în sistemul de târguială cu românii". Mihail Manoilescu a atribuit acestei opinii a lui Hitler, un adevărat caracter de sentinţă arbitrală şi i-a adresat lui Fabricius „un violent" protest exprimându-şi uimirea şi indignarea pentru faptul că numai cu trei zile înainte Hitler fusese de acord că în problema Cadrilaterului dobrogean românii să trateze în mod liber cu bulgarii. Teama ministrului de externe al României – care s-a dovedit a fi perfect îndreptăţită – consta în aceea că se arăta diplomaţiei Bucureştilor „modul de a proceda în viitor şi în ceea ce priveşte cealaltă problemă, mult mai importantă, a Transilvaniei".

Negocierile dintre guvernul de la Bucureşti cu cel de la Sofia au început la 19 august 1940, la Craiova, şi s-au purtat „într-un spirit de şicană şi meschinărie", provocat de partea bulgară, care, mizând îndeosebi pe sprijinul Berlinului, considera că problema era tranşată şi refuza orice propunere a părţii române, cum era de pildă aceea a inserării în tratat a unor garanţii referitoare la regimul minorităţilor române din Bulgaria. În cele din urmă, guvernul român a cedat, ajungându-se la un acord de principiu privitor la cedarea părţii de sud a Dobrogei în limitele frontierei româno-bulgare existente înainte de războaiele balcanice din 1912 şi 1913.

Preliminariile tratatelor de la Craiova atestă că decizia privind cedarea Cadrilaterului a fost adoptată sub imperativul constrângerii şi după respingerea unor demersuri foarte insistente. În prima jumătate a lunii august, Mihai Manoilescu a trimis la Berlin şi la Roma câte un

Aide-Memoire, în care se argumenta pe larg un punct de vedere, pe care şi-l asuma, privind „diferendul" româno-bulgar. În esenţă, omul politic român susţinea că ţinutul Cadrilaterului dobrogean nu fusese anexat de România din motive strategice sau de compensaţie, ci *pentru a servi drept rezervă de colonizare a românilor macedoneni*, care date fiind modificările teritoriale rezultate în urma războaielor din 1912-1913, nu mai puteau rămâne sub stăpânirile balcanice şoviniste, după ce trăiseră relativ liniştiţi sub regimul tolerant al Imperiului otoman.

Cercetarea documentelor Păcii de la Bucureşti din 1913, existente în Arhiva Ministerului de Externe al României, – sublinia Manoilescu – „nu a descoperit nici o urmă de justificare pentru anexarea Cadrilaterului alta decât argumentul idiot al graniţei strategice dublat de argumentul ruşinos al compensaţiei pentru mărirea Bulgariei". Manoilescu deplora faptul că într-o ţară cu atâţia oameni de calitate, cu un guvern conservator, precum cel din timpul Conferinţei de pace din 1913 – care conţinea personalităţi, precum Titu Maiorescu, Take Ionescu, Alexandru Marghiloman, Alexandru Bădărău, Constantin C. Arion şi alţii – nu s-a putut găsi o justificare mai convenabilă a acestui act. Diplomaţia română – opinia Manoilescu – n-a insistat prea mult în privinţa Cadrilaterului, „fiindcă riscăm să-l indispunem pe Hitler şi să păgubim astfel în chestiunea cealaltă, infinit mai importantă, a Transilvaniei". La 7 septembrie 1940 s-a semnat Tratatul care stipula transferarea judeţelor Durostor şi Caliacra din componenţa statului român în cea a statului bulgar, tratat ratificat de generalul Ion Antonescu, la 10 septembrie 1940. România ceda Bulgariei o suprafaţă de 6.921 km^2 cu o populaţie de 425.000 locuitori. În tratat, se consemnează declaraţia solemnă a fiecărei părţi contractante „să nu mai formuleze vreo pretenţie de ordin teritorial împotriva celeilalte părţi contractante".

Cedarea Cadrilaterului dobrogean nu a afectat, comparativ cu răşluirile teritoriale din iunie şi din august 1940, la fel de profund, nici lumea politică, nici opinia publică românească. Spre deosebire de celelalte modificările de frontieră din estul, nord-estul şi vestul României care purtau în ele motivaţii pentru întreţinerea conflictelor cu vecinii, aceea din sud a condus la realizarea unei formule de compromis oarecum acceptabilă pentru ambele părţi. Tratatul prevedea schimbul obligatoriu dintre supuşii români de origine etnică bulgară din judeţele Tulcea şi Constanţa şi supuşii români de origine etnică română din judeţele Durostor şi Caliacra. Se admitea şi un transfer facultativ de populaţie, în termen de un an de la ratificarea

Tratatului care să-i cuprindă pe bulgarii din România şi pe românii din Bulgaria, aflaţi în alte regiuni ale celor două ţări.

Pierderile teritoriale, umane, naturale şi spirituale impuse naţiunii române de către marile puteri totalitare, prin actele dictatoriale din vara anului 1940, sunt incomensurabile, iar povara consecinţelor lor se resimte şi astăzi.

4. **Un nou regim politic şi o nouă orientare externă**

În toamna anului 1940, România se afla în faţa unei noi perioade a istoriei sale contemporane: o perioadă în care a încercat să-şi păstreze fiinţa de stat şi să recupereze ceea ce se putea din patrimoniul său naţional luat prin forţă şi dictat.

Regimul lui Carol al II-lea s-a prăbuşit datorită numeroaselor sale carenţe instituţionale şi morale şi a presiunilor externe. Criza politică şi-a găsit o cale de soluţionare prin propulsarea în fruntea guvernului a generalului Ion Antonescu care, după ce a eşuat în tentativa de alcătuire a unui cabinet de „uniune naţională", a recurs la instituirea unui regim de tip totalitar. Investit prin decret-regal, la 6 septembrie 1940, „cu depline puteri pentru conducerea statului român", generalul a refuzat propunerile liderilor partidelor istorice de a gestiona o tranziţie către o guvernare democratică, acceptând în schimb, sugestiile primite de la Berlin de a-şi asocia la putere Mişcarea legionară; date fiind afinităţile doctrinare şi structurale ale acesteia cu naţional-socialismul german şi cu fascismul italian. La 14 septembrie 1940, este proclamat, prin decret-regal, semnat de tânărul suveran Mihai I, „statul naţional-legionar". Potrivit aceluiaşi decret-regal, Ion Antonescu „era conducătorul statului legionar şi şeful regimului legionar", iar Horia Sima „conducătorul Mişcării legionare"; de condiţii legale beneficia şi Grupul Etnic German, condus de Andreas Schmidt, pe baza principiilor şi ordinelor primite de la Berlin. La 20 noiembrie 1940, Grupul Etnic German, având în acel moment circa 350.000 de persoane, a fost declarat persoană juridică de drept public.

Politica externă a noului regim a fost orientată, de la început spre puterile Axei, îndeosebi spre Germania, crezându-se că astfel puteau fi rezolvate marile probleme ale României, atât cele imediate, cât şi cele de viitor. Germania – sublinia generalul Antonescu în şedinţa Consiliului de Miniştri din 18 septembrie 1940 – „ne asigură şi graniţele şi libertatea şi rolul pe care-l vom juca în Europa de mâine". Acţiunile politico-diplomatice şi militare menite să includă România

în sistemul Axei, inițiate fie la București, fie Berlin sau la Roma, au purtat amprenta voinței celor două mari puteri totalitare, dar această voință era înfățișată ca o expresie a intereselor comune, româno-germano-italiene.

Răspunzând scrisorii ce-i fusese adresată de Ion Antonescu, la 6 septembrie 1940, prin care-l anunța că a preluat conducerea guvernului român, Hitler ținea să sublinieze că „în noua ordine europeană, viitorul poporului român era asigurat în strânsă legătură cu puterile Axei, Germania şi Italia".

Intrarea trupelor germane în România. La 19 septembrie 1940, Hitler a dat curs cererii adresate încă de Carol al II-lea şi reluată de Ion Antonescu, de a trimite în România misiuni ale armatei terestre şi ale forțelor aeriene germane cu scopul de a instrui armata română potrivit noilor metode şi tehnici ale războiului; adevărata misiune a trupelor germane, care nu trebuia să fie evidentă, nici pentru ele, nici pentru români era, potrivit Ordinului Înaltului Comandament al Wehrmacht-ului: să apere câmpurile petrolifere pentru a nu fi acaparate de o terță putere; să dea posibilitate armatei române să efectueze operațiuni diferite, corespunzător unui plan efectiv elaborat în favoarea intereselor Germaniei; să se pregătească pentru angajarea forțelor germane şi române într-un eventual război cu Uniunea Sovietică.

La 12 octombrie 1940, au sosit la București primele elemente ale Misiunii militare germane sub comanda generalului de cavalerie Erich Hansen; până la începutul lunii noiembrie a fost adusă în grabă în România o divizie. La sfârşitul anului 1940 şi începutul anului 1941, noi unități germane pătrund în România; efectivul lor total fiind, în acel moment 170.630 de militari. Prezența trupelor germane în România, efectivele şi cheltuielile pentru subzistența acestora au fost reglementate printr-un protocol întocmit pe baza indicațiilor generalului Antonescu. La 24 octombrie 1940, el a cerut să se stabilească precis cât va dura misiunea germană şi obligațiile statului român sub raport financiar. Principiul fiind: „a nu se transforma o bună intenție politică şi militară într-o ruină financiară şi economică pentru România".

La 10 octombrie 1940, când primele formațiuni ale Wehrmachtului intrau în zona Braşov, ofițerii comandanți ai acestor trupe primiseră ordin, printr-o directivă semnată de Hitler „să se evite şi cea mai mică aparență de ocupație militară a României". Concomitent, Ribbentrop i-a cerut ambasadorului von der Schullenberg să motiveze oficialităților sovietice că prin trimiterea trupelor sale în

România, Germania urmărea să mențină „liniştea şi ordinea în Balcani" şi să-şi protejeze interesele contra amenințărilor engleze. Când diplomatul german i-a comunicat această interpretare, Molotov, zâmbind, a remarcat că, după părerea sa, englezii aveau alt vânat de urmărit şi nu se gândeau la o invadare a României. Şeful diplomației sovietice îşi exprima nemulțumirea, câteva zile mai târziu, într-o manieră prudentă şi insinuantă, publicând un comunicat prin care dezmințea afirmația unui ziar danez potrivit căreia Moscova ar fi fost informată, în timp util, asupra numărului de trupe germane trimise în România şi a scopului urmărit de această acțiune. Dorind parcă să accentueze supozițiile superiorilor săi, plenipotențiarul sovietic la Bucureşti, Anatoli Lavrentiev, transmitea la Moscova ideea că „sub standardul luptei împotriva Angliei, Germania se pregăteşte de luptă împotriva Uniunii Sovietice". Germania – susținea diplomatul sovietic – avea intenția de a-şi consolida pozițiile militaro-strategice în Sud-Estul Europei, considerând România un cap de pod şi un centru economic de importanță majoră, pe care să-l poată folosi în încercările sale de a-şi satisface, pe de o parte, „ambițiile imperialiste" prin avansare către litoralurile Mării Negre şi Mării Mediterane, iar pe de altă parte, să-şi creeze facilități militare împotriva Uniunii Sovietice.

Prezența Wehrmacht-ului în România preocupa şi cercurile politice şi diplomatice britanice. R.A. Butler, subsecretar parlamentar al Foreign Office-ului, declara, la 20 noiembrie 1940, în Camera Comunelor, că guvernul de la Bucureşti „invitase trupele germane să intre în țară şi ele sosiseră într-un număr crescând". Aceste fapte, continua el, „au obligat Cabinetul Majestății Sale de la Londra să considere că guvernul român nu mai avea controlul deplin asupra propriei lui țări şi a politicii sale externe".

Aderarea României la Pactul Tripartit. Asistența militară germană a prefigurat aderarea României la Pactul Tripartit, alianță politico-militară încheiată la 27 septembrie 1940 între Germania, Italia şi *Japonia (Axa Roma – Berlin* devine astfel *Axa Roma-Berlin-Tokio*). Guvernul român a aderat la acest pact, la 23 noiembrie 1940, printr-un Protocol semnat de Ion Antonescu, în timpul primei sale vizite în Germania, ceilalți semnatari ai Protocolului fiind Ribbentrop, Gino Butti şi Saburo-Kurusu. Cu o zi înainte, aderase la Pactul Tripartit Ungaria; a urmat Slovacia, la 21 noiembrie 1940, iar ulterior Bulgaria şi Croația. Guvernul a aderat la Pactul germano-italiano-japonez la propunerea Reichului care şi-a motivat oferta prin aceea că „nu a voit să creeze Ungariei, în mod formal, o situație mai avantajoasă decât României".

Vizita lui Antonescu în capitala Reichului, spre deosebire de aceea efectuată la Roma (12-14 noiembrie 1940) s-a soldat potrivit propriei lui aprecieri „cu rezultate mult mai mari pentru țară. El s-a întâlnit şi a purtat convorbiri oficiale cu Hitler, cu Ribbentrop şi cu feldmareşalul Wilhelm Keitel, şeful Statului Major al Comandamentului Suprem al Wehrmachtului. S-a convenit cu acel prilej şi asupra dezvoltării relațiilor economice româno-germane; urmând să se elaboreze în acest scop un plan de colaborare economică pe zece ani, partea germană oferind credite cu dobândă mică (4%), îndeosebi pentru dezvoltarea agriculturii, industriei alimentare, a căilor de comunicație; încheierea unor acorduri comerciale pe baza căror produsele româneşti să fie vândute pe piața germană la prețuri fixe etc.; în domeniul militar au fost abordate problemele modernizării armatei române astfel încât ea să fie „pe de-a întregul capabilă să ocupe un loc onorabil pe câmpul de luptă"; de asemenea s-a căzut de acord cu trecerea trupelor germane prin România, în spațiul balcanic, spre Grecia, în eventualitatea avansării engleze în acest spațiu.

La începutul convorbirii sale cu Hitler din 22 noiembrie 1940, Antonescu, declarându-se „reprezentantul viitorului României", a arătat că, încă de la asumarea puterii, el a căutat să adere la Axă şi, „în condiții care probabil n-au fost niciodată atât de grele" pentru un om politic, s-a angajat să reorganizeze țara şi să o fortifice în sfera economică, precum şi în viața administrativă, politică, intelectuală şi militară, subliniind că avea în vedere un singur scop şi anume „să contribuie la victoria Axei în război". Adeziunea României la Axă, aprecia Ribbentrop, reprezenta „un mare act simbolic" care va lega cele două țări pentru totdeauna prin prietenie, poate chiar prin camaraderie de arme. La rândul său, Hitler îl asigura pe noul său partener: „România fiind acum aliată, va fi susținută de Germania, în toate privințele", atât pe tărâm politic, cât şi pe cel economic".

Ion Antonescu a plecat la Berlin hotărât să-l convingă pe Hitler de nedreptatea făcută națiunii române prin amputarea frontierelor ei legitime şi de necesitatea restabilirii acestora. La întâlnirea cu Führerul din 22 noiembrie 1940, reluând argumentele folosite la întrevederea cu Mussolini, Antonescu a expus pe larg consecințele „Arbitrajului" de la Viena din 30 august 1940 şi a subliniat că la încheierea păcii generale, România îşi va ridica din nou glasul pentru a obține dreptate. Interlocutorul său a dat un răspuns echivoc, în sensul că prin verdictul de la Viena n-a fost găsită o soluție ideală; dar că „istoria nu se va opri în anul 1940". Antonescu a interpretat acest

răspuns ca o promisiune de revenire asupra „Dictatului vienez", în favoarea României. La conferința de pace sau înainte de pace, când va veni momentul favorabil – declara el în şedința Consiliului de Miniştri din 26 noiembrie 1940, „noi vom putea pune revendicările înaintea Marilor Puteri" şi recomanda să se dea crezare promisiunilor lui Hitler privind reexaminarea problemei Transilvaniei, „când va veni momentul favorabil".

Refuzul de a accepta Dictatul de la Viena, exprimat şi cu alte prilejuri, oficiale sau neoficiale, n-a afectat impresia deosebit de favorabilă făcută de Antonescu asupra lui Hitler, văzând în el „un al doilea Mussolini". Încrederea dintre cei doi conducători s-a păstrat şi în momentul „rebeliunii" legionare din ianuarie 1941 şi a durat până la sfârşitul guvernării antonesciene, deşi deținătorul puterii din România a gândit şi a acționat deseori altfel decât se dorea la Berlin, cu precădere în privința relațiilor economice, dar şi în alte domenii. S-a remarcat pe bună dreptate că dintre toți vizitatorii străini la Cartierul General al lui Hitler – regi, şefi de state şi de guverne, diplomați ş.a. – nici unul nu a beneficiat de statutul pe care l-a obținut Ion Antonescu, şi anume acela de a discuta deschis cu Führerul orice problemă oricât de gravă şi, mai ales, în contradictoriu. Astfel, el i-a apărat pe Mihai Antonescu şi diplomații români, precum şi pe Iuliu Maniu, acuzați că purtau negocieri pentru încheierea păcii cu Națiunile Unite, „nu numai cu englezii şi americanii, ci şi cu sovieticii". Formula „Eu nu sunt vasalul lui Hitler", auzită de diplomații germani acreditați la Bucureşti, cunoscută, desigur, şi de Hitler, n-a putut duce la întreruperea relațiilor speciale dintre cei doi conducători. Despre Maniu, Antonescu i-a spus lui Hitler că nu putea întreprinde nimic împotriva lui, deoarece „e privit de poporul român ca o personalitate istorică şi are, mai ales în rândurile țăranilor o deosebită autoritate". Semnificativ este şi faptul că, în 1943, Hitler îi atrăgea atenția lui Antonescu asupra modului diferit în care se înțelegea în România rezolvarea „problemei evreieşti", adică „în opoziție" cu soluția germană, dar că aceasta „nu vrea să pară ca o critică".

Relațiile Germaniei cu Uniunea Sovietică şi implicațiile acestora asupra României au deținut o pondere însemnată în ansamblul convorbirilor purtate în toamna târzie a anului 1940 între Ion Antonescu şi conducătorii celui de-al Treilea Reich. Informându-l pe Antonescu despre vizita efectuată de Molotov la Berlin (12-13 noiembrie 1940), Ribbentrop a spus că era atât în interesul Germaniei, cât şi al României „ca relațiile germano-ruse să se dezvolte în mod favorabil"

şi a făcut o aluzie la angajarea României într-o coaliţie de „dimensiuni mondiale” împotriva Angliei. Reluând tema Hitler a declarat că discuţiile cu demnitarul sovietic „au avut loc într-o atmosferă prietenoasă”, dar la întrebarea acestuia dacă garanţia dată de puterile Axei României, odată cu „Arbitrajul” de la Viena, era îndreptată împotriva Rusiei, a precizat: „Reichul nu poate îngădui nici o încălcare a teritoriului României, indiferent de ţara care ar înfăptui o asemenea încălcare”, şi şi-a exprimat convingerea că generalul Antonescu va reuşi să reorganizeze armata română şi să o transforme într-un instrument eficient al apărării naţionale. Stalin – sublinia Hitler, „nu doreşte să rişte nimic, ci numai să obţină câştiguri” şi de aceea trebuie să i se arate în mod clar că „nu trebuie să-şi îndrepte expansiunea spre zone în care sunt interesate Germania şi Italia”.

În ceea ce priveşte restabilirea frontierei româno-sovietice de dinainte de ultimatumul Molotov, Antonescu declara în şedinţa Consiliului de Miniştri din 26 noiembrie 1940 că, într-un context european favorabil „vom putea, mai curând sau mai târziu, să realizăm din nou România Mare şi spre Est”. La 29 noiembrie 1940, Grigore Gafencu a adus la cunoştinţa guvernului de la Moscova că adeziunea României la Pactul Tripartit „nu poate fi privită ca un act contra U.R.S.S.-ului”, având în vedere „şi bunele relaţii” germano-sovietice.

Ion Antonescu s-a folosit de aderarea la Pactul Tripartit şi de prima sa vizită oficială la Berlin pentru a obţine succese în politica externă, în vederea consolidării poziţiei sale interne, totuşi nici atunci, nici mai târziu, el nu şi-a uitat conduita de conducător al unei ţări independente. În notele de convorbire dictate de el colonelului Radu Davidescu, despre rezultatele ultimei sale întrevederi cu Hitler din 5 august 1944, anticipa iminenta ruptură cu Germania: „Niciodată un popor nu poate să ia un angajament orbeşte alături de alt popor, când acesta face o acţiune şi politică şi militară greşită şi cine spune că Germania nu va face de acum înainte aceleaşi greşeli”.

România îşi apără suveranitatea la gurile Dunării. În toamna anului 1940, Moscova şi Berlinul nu erau încă dispuse să pună capăt înţelegerii şi colaborării inaugurate la 23 august 1939 şi încercau să-şi impună interesele în spaţiul românesc, îmbinând calea negocierilor cu politica faptului împlinit. Din acest punct de vedere sunt cât se poate de semnificative acţiunile întreprinse de cele două mari puteri totalitare pentru modificarea regimului internaţional al Dunării. La mijlocul lunii septembrie 1940, o conferinţă a riveranilor, convocată de Germania la Viena, a dizolvat Comisia Internaţională a Dunării –

organism cu atribuţii preponderent tehnice, creat în 1920, la Versailles, şi compus din riveranii de pe cursul superior şi mijlociu al fluviului, plus Marea Britanie, Franţa şi Italia. Noul organism, Consiliul Dunării Fluviale – din care făceau parte reprezentanţii Germaniei, Slovaciei, Ungariei, Iugoslaviei, Bulgariei, României şi Italiei a fost pus sub preşedinţia permanentă a delegatului Reichului; de asemenea, sectorul Porţile de Fier, administrat până atunci în comun de România şi Iugoslavia a trecut sub control german. Uniunea Sovietică, lăsată în afara aranjamentului dunărean de la Viena, nu a obiectat faţă de lichidarea unei „creaţii" a Wersailles-ului, dar a folosit prilejul pentru a pretinde să se dizolve şi Comisia Europeană a Dunării. Această comisie, înfiinţată în 1856, o dată cu încheierea Războiului Crimeii, era un organism cu evident caracter politic – apărarea intereselor Europei la Gurile Dunării şi concilierea acestora, cu interesele Rusiei. Comisia Europenă a Dunării, al cărei sediu era la Galaţi, îndeplinise timp de peste opt decenii un rol eminamente pozitiv, având atribuţii tehnice şi prerogative poliţieneşti şi jurisdicţionale asupra Dunării de Jos, adică de la Brăila până la vărsarea fluviului în Marea Neagră. Rusia făcuse parte din Comisia Europeană a Dunării până în 1917. Devenind stat riveran, o dată cu anexarea Basarabiei, Uniunea Sovietică se comporta ca o moştenitoare a politicii dunărene expansioniste a Rusiei ţariste.

La 14 septembrie 1940, Moscova a propus Berlinului formarea unei Comisii Dunărene unice cu autoritate asupra fluviului de la Bratislava până la Marea Neagră. Noul organism urma să fie compus, potrivit solicitării sovietice exclusiv din reprezentanţi ai riveranilor – Germania, Slovacia, Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria, România şi U.R.S.S., ceea ce însemna eliminarea din comunitatea dunăreană nu numai a Angliei şi Franţei, ci şi a Italiei. Guvernul german, după ce s-a sfătuit cu guvernul italian, a răspuns la proiectul sovietic într-un spirit de conciliere: consimţea la suprimarea Comisiei Europene şi la unificarea regimului dunărean şi propunea convocarea unei conferinţe la Bucureşti pentru a reglementa cu titlu provizoriu regimul internaţional al Dunării de Jos, adică în aval de Brăila, până în momentul când cele două regimuri puteau fi unificate. Germania nu cerea decât o singură favoare: participarea Italiei la Conferinţa de la Bucureşti şi la viitoarea Comisie a Dunării. Tranzacţia germano-rusă s-a făcut peste România şi părea că se va realiza din nou în detrimentul ei.

Noua Conferinţă dunăreană şi-a început lucrările la 24 octombrie 1940, reunind delegaţi ai României (Vespasian V. Pella),

Germaniei (Georg Martius), Italiei (Renato Silenzi) şi Uniunii Sovietice (Arkadi Sobolev). La 28 octombrie, delegatul român a propus înfiinţarea unui „Consiliu al Dunării Maritime" pentru sectorul Brăila-Sulina, în locul Comisiei Europene a Dunării, în care să fie reprezentate România, U.R.S.S. şi Germania. În aceeaşi zi, delegaţia sovietică a venit cu o contrapropunere, şi anume: să se creeze o administraţie mixtă româno-sovietică pentru respectivul sector dunărean şi să se interzică navigaţia vaselor militare, cu excepţia celor române şi sovietice. Moscova îşi dezvăluia astfel intenţia de a pune stăpânire pe gurile Dunării pentru a-şi putea exercita influenţa în Balcani şi în întreaga Europă Centrală şi de Sud-Est.

Înainte de Conferinţă şi în prima fază a lucrărilor acesteia, U.R.S.S. şi-a asigurat prin acţiuni de forţă, controlul asupra braţului Chilia; la 28 septembrie 1940 a preluat ieşirea Canalului Starii Stambul în Marea Neagră (era canalul principal prin care apele braţului septentrional al Dunării se vărsau în Mare); o lună mai târziu, la 28 octombrie, sovieticii au ocupat Ostroavele Tătaru Mic, Dalerul Mic, Dalerul Mare şi Măcin; la 5 noiembrie au ocupat grupul de insule dintre Braţul Starii Stambul şi Canalul Musura. Germania şi Italia nu au reacţionat la ocuparea insulelor de pe braţul Chilia, deşi garantaseră, la 30 august 1940, inviolabilitatea graniţelor României. Cu totul altfel s-a reacţionat la Bucureşti. Ministrul de externe Mihail Sturdza, profitând de faptul că generalul Ion Antonescu, bolnav, se afla la Predeal şi fiind informat de Marele Stat Major, că trupele sovietice au atacat şi au ocupat prin surprindere un important ostrov dunărean, lipit de malul românesc, ucigând sau capturând garnizoana noastră", a dispus să se răspundă la forţă prin forţă. Alertat de generalul Ilie Steflea, secretar general al Ministerului Apărării Naţionale, Antonescu a anulat dispoziţia lui Mihail Sturdza, iar Fabricius i-a recomandat ministrului român de Externe o atitudine paşnică în raporturile cu Uniunea Sovietică „făcând o vagă aluzie la anumite negocieri în perspectivă".

În cursul întrevederilor avute cu oficialii germani în 22-24 noiembrie 1940, Ion Antonescu a înfăţişat marile dificultăţi cauzate României de către U.R.S.S. prin încălcarea suveranităţii sale în Deltă şi la Gurile Dunării; el a reţinut atenţia lui Hitler şi a lui Ribbentrop asupra tentativelor Moscovei de a reglementa problemele pe care ea însăşi le crease la Dunărea de Jos, numai cu România, care singură, fără sprijinul Axei, putea fi silită să cedeze. Potrivit informaţiilor deţinute de Antonescu şi comunicate interlocutorilor săi, sovieticii

intenționau să refuze vaselor românești trecerea prin brațul Chilia și încercau, așa cum procedaseră înainte de 1914, să determine o înnămolire a celorlalte brațe cu ajutorul unor schimbări în construcția hidraulică pentru a bloca ieșirea din Dunăre la Marea Neagră. În acest context, Ion Antonescu s-a referit la un plan de construire a unui canal navigabil de la Cernavodă la Constanța într-o perioadă de cinci ani.

Propunerea de administrare a Dunării Maritime de către o comisie mixtă româno-sovietică a fost respinsă în mod categoric, o asemenea comisie fiind calificată de guvernul român drept „o sursă permanentă de tulburări și o poartă de intrare pentru infiltrarea ideilor bolșevice în România". Argumentele Bucureștilor au convins, de vreme ce Ribbentrop a răspuns, subliniind că „jurisdicția unică a Rusiei și României este exclusă", adăugând că Hitler i-a arătat foarte lămurit lui Molotov, cu prilejul recentei vizite a acestuia la Berlin, că, „în calitate de mare stat dunărean, Germania este interesată în toate chestiunile privitoare la fluviu". Bazându-se pe aceste promisiuni, Antonescu declara în Consiliul de Miniștri din 26 noiembrie 1940: „noi vom lupta mână în mână cu germanii și italienii în contra presiunilor pe care le fac rușii ca să pună mâna, politicește și economicește, pe Gurile Dunării".

La 1 decembrie 1940, la Conferința dunăreană de la București, care își reluase lucrările după o întrerupere de 20 de zile, V.V. Pella a expus poziția guvernului român, care consta în următoarele: crearea unui „Consiliul Provizoriu al Dunării Maritime" care să aibă aceleași competențe deținute de Comisia Europeană a Dunării: părțile de fluviu ce se găseau exclusiv pe teritoriul sovietic sau român să fie sub administrație națională; pentru sectoarele de fluviu ce formează granița între România și U.R.S.S. să fie constituite comisii mixte de cooperare; libertatea de navigație și de tratament pentru toate navele. România a respins propunerea sovietică privind crearea unei administrații mixte româno-sovietice, motivând că aceasta „s-ar exercita mai ales pe teritoriul român, pe care se află în principal calea de navigație de la Brăila la Sulina".

Conferința de la București și-a suspendat lucrările la 20 decembrie 1940 fără realizarea unui acord. Nici nu era posibil, întrucât, cum arăta pe bună dreptate Grigore Gafencu, „Dunărea Maritimă devenise obiect al poftelor, rivalităților și tranzacțiilor suspecte". Până atunci, problemele dunărene fuseseră reglementate, potrivit necesităților tehnice și administrative într-un spirit de justiție și echitate. Acum depindeau de circumstanțe ciudate stabilite între Germania și

U.R.S.S., care promovau la Gurile Dunării două tendinţe opuse şi de neîmpăcat. Această opoziţie existase totdeauna. Dar istoria găsise o soluţie de ordine şi de echilibru: un stat român independent, conştient de menirea sa şi stăpân pe destinele proprii. La Gurile Dunării, independenţa României şi colaborarea europeană se asociaseră în mod firesc. În afara acestei soluţii nu existau decât dezechilibru, rivalitate, arbitrariu şi un singur deznodământ: războiul.

Blitzkrieg în Balcani şi poziţia României. În primăvara anului 1941, Wehrmacht-ul a intrat în acţiune în Balcani, unde trupele italiene care atacaseră Grecia, în toamna anului trecut, suferiseră înfrângeri severe. Încă de la 13 decembrie 1940, Hitler semnase Directiva pentru operaţiunea Marița, al cărei obiectiv era ocuparea Greciei şi extinderea „noii ordini" în Sud-Estul european. Preparativele militare au fost conjugate cu cele politico-diplomatice, Germania şi Italia asigurându-şi colaborarea Ungariei şi Bulgariei, în schimbul unor promisiuni teritoriale pe seama Iugoslaviei. Oferte în acest sens au fost avansate şi la Bucureşti, dar acestea au fost primite cu rezerve.

La 6 aprilie 1941, Iugoslavia este invadată de o importantă grupare de forţe germane, împreună cu trupe ungare şi italiene, cărora li se vor adăuga în zilele următoare şi trupe bulgare. Armata iugoslavă este înfrântă în numai zece zile, capitulând la 17 aprilie. Iugoslavia este împărţită între cei patru învingători. Excepţia o constituie Croaţia care, la 10 aprilie, se proclamase stat independent sub egida Germaniei, având-l în frunte pe şeful organizaţiei ustaşilor Ante Pavetič. Germania şi Italia continuă ofensiva şi obţin succese, tot aşa de rapide împotriva Greciei şi a Corpului expediţionar britanic venit în ajutorul ei. La 27 aprilie 1941, germanii ocupă Atena şi întregul Peloponez, iar în luna următoare, printr-o operaţie de desant aerian, au cucerit Insula Creta.

România a fost singurul stat vecin cu Iugoslavia care nu a luat parte la operaţiunile militare împotriva acesteia. La 3 aprilie 1941, cu trei zile înaintea agresiunii împotriva Iugoslaviei, Ion Antonescu spunea: „Dacă ţara va fi nevoită să se apere o va face, dar nici nu pot să las pe unguri să intre ei în Torontal". Expunându-şi din nou punctul de vedere, la 11 aprilie, conducătorul statului român declara Consiliului de Miniştri: „România nu intervine, sub nici o formă în conflictul din Balcani. Ochii noştri trebuie să privească în altă direcţie şi forţele noastre trebuie să se pregătească pentru alt destin. Aceasta nu înseamnă că România renunţă la drepturile şi datoria pe care o are să reintegreze Banatul". El a solicitat Berlinului şi Romei să interzică

trupelor ungare să ocupe acea parte a Banatului care fusese luată de la România de către Iugoslavia, la sfârşitul primului război mondial, avertizând că în caz contrar va trimite acolo trupe româneşti, ceea ce putea da naştere unui conflict între România şi Ungaria. Şi a obţinut satisfacţie, zona bănăţeană în dispută fiind ocupată şi preluată sub administraţie germană. Nu este mai puţin adevărat că nici Germania nu a apelat la o intervenţie directă a României în campania antiiugoslavă, probabil pentru a-i conserva capacitatea de luptă în preconizatul război împotriva Rusiei sovietice.

La 23 aprilie 1941, guvernul român a adresat guvernelor puterilor Axei un memoriu semnat de Mihai Antonescu, în care analizează consecinţele internaţionale ale înfrângerii Iugoslaviei şi cere „o revizuire a tuturor graniţelor din Sud-Estul Europei" care să vizeze toate statele care câştigaseră teritoriu în acest spaţiu, în anii 1940-1941. Guvernul român urmărea evident să-şi manifeste interesul faţă de „soluţiile ce s-ar fi dat problemelor teritoriale din Sud-Estul Europei fără participarea sa, deci numai de către statele participante la conflict".

La 10 mai 1941, Ion Antonescu răspunzând unei scrisori ce-i fusese adresată cu o lună în urmă de Constantin I.C. Brătianu prin care i se atribuiau intenţii agresive antiiugoslave, reamintea că România n-a intervenit militar în Iugoslavia, deşi ar fi avut motive suficiente, având în vedere atitudinea deloc amicală a fostului aliat în 1940 şi cererile repetate de ajutor, venite din partea minorităţilor române din Sudul Dunării – supuse unui proces intens de deznaţionalizare, promovat de sârbi.

5. **Avatarurile diplomaţiei române în vreme de război**

Război de reîntregire naţională şi diplomaţie la nivel înalt. La 12 iunie 1941, când s-a întâlnit cu Hitler la München, Ion Antonescu era hotărât să ducă la îndeplinire dorinţa exprimată la prima lui întrevedere cu Führerul (22 noiembrie 1940) de a lupta alături de puterile Axei. Comunicarea lui Hitler privind începerea ostilităţilor împotriva U.R.S.S. nu a fost o surpriză pentru Ion Antonescu. În cursul întâlnirii sale din 5 martie 1941, cu mareşalul Göring la Viena, generalul a atras atenţia asupra concentrărilor de trupe şi aviaţie sovietice la frontiera româno-rusă şi şi-a exprimat temerea privind un atac aerian sovietic împotriva zonei petrolifere. Cu acel prilej ar fi aflat despre apropriata Campanie din Est. Deşi Planul Barbarossa prevedea contribuţia militară a României, Hitler a procedat abil,

spunându-i lui Ion Antonescu – la întâlnirea din 12 iunie 1941 – că nu-i solicita participarea României la război, ci numai înlesnirea operațiunilor militare ale trupelor germane, aflate pe teritoriul românesc. Antonescu a replicat imediat că dorea participarea armatei române la Campania din Est din prima zi, întrucât „România nu i-ar ierta niciodată generalului Antonescu că lasă armata română să stea cu arma la picior în timp ce trupele germane din România merg împotriva ruşilor". Poziția conducătorului român era corect motivată: teritoriul național nu putea fi redobândit numai prin efort străin; după trauma dispariției României Mari, fără ca un singur foc de armă să fi fost tras în apărarea ei, singura modalitate de a reda încrederea opiniei publice şi – mai ales – a armatei era participarea acesteia la dezrobirea teritoriilor româneşti anexate de U.R.S.S. în anul 1940.

Angajarea în război, la 22 iunie 1941, a fost anunțată printr-o proclamație adresată poporului român şi printr-un Ordin dat armatei – ambele redactate într-un stil excesiv retoric şi semnate de generalul Ion Antonescu. Regele Mihai nu a fost asociat la această decizie, deşi conform prerogativelor sale (stabilite de Decretul-lege din 6 septembrie 1940) era „Capul oştirii". În Proclamația către Țară, Ion Antonescu arăta că şi-a asumat „în fața istoriei", răspunderea de a porni lupta sfântă de redobândire a drepturilor neamului, „alături de marea națiune germană". Obiectivul refacerii hotarelor la Est era indicată şi prin Ordinul de zi dat de Ion Antonescu armatei, în calitate de „camandant de căpetenie" al acesteia: „Ostaşi, vă ordon: treceți Prutul … Dezrobiți din jugul roşu al bolşevismului pe frații noştri cotropiți. Reîmpliniți în trupul țării glia străbună a Basarabilor şi codrii voievodali ai Bucovinei, ogoarele şi plaiurile voastre". Acest obiectiv național a fost îndeplinit până la 26 iulie 1941, prin lupta trupelor române cu sprijinul celor germane.

România a reintrat de fapt în posesia dreptului său de suveranitate asupra Basarabiei, Bucovinei şi ținutului Herța, adoptând în virtutea acestui drept măsuri de natură juridică, economică, instituțională, culturală etc. Basarabia şi Bucovina de Nord au fost reintegrate în statul român sub forma unor provincii administrative autonome cu reşedințe la Chişinău şi Cernăuți. Ele aveau în frunte guvernatori învestiți cu atribuții civile şi militare şi subordonați nemijlocit conducătorul statului. În Basarabia a fost numit generalul Constantin Voiculescu, iar în Bucovina, generalul Corneliu Calotescu. La 25 iulie 1941, pretorii şi notarii îşi preluaseră deja atribuțiile în teritoriile româneşti eliberate. În mod oficial, Basarabia şi Bucovina

de Nord au fost reunite cu România, la 3 septembrie 1941. A doua zi, guvernul a informat, printr-o notă diplomatică, faptul restabilirii suveranității statului român asupra Basarabiei şi Bucovinei de Nord. Primind nota, secretarul de stat Cordell Hull nu a făcut nici o obiecțiune, ceea ce în uzanța diplomatică însemna acordul tacit al Statelor Unite şi un succes al politicii româneşti de până atunci.

Răspunzând solicitării Germaniei, România a continuat operațiunile militare dincolo de Nistru, motivațiile fiind, înainte de toate, de ordin strategic. Armata română a intrat, treptat, în structurile strategice şi tactice germane. La 27 iulie 1941, Hitler stabilea, printr-o scrisoare adresată lui Antonescu, misiunea armatei române de a avansa, „în spațiul de la sud-vest de Bug", preluând astfel şi apărarea şi administrarea militară a acestui ținut. Peste zece zile, la întâlnirea cu Hitler-Antonescu de la Cartierul Grupului de armate Sud, (Bredicev, Ucraina – 6,7 august 1941), misiunile armatei române au fost extinse şi în zona dintre Nistru şi Nipru. Cu acelaşi prilej, Führerul şi cancelarul german i-a înmânat conducătorului statului român Ordinul de cavaler al Crucii de Fier şi Crucea de Fier clasele I şi II, distincții acordate prima dată unui străin. La 22 august 1941, generalul Ion Antonescu este învestit, printr-un decret semnat de regele Mihai cu „demnitatea de Mareşal al României".

La 19 august 1941, regiunea dintre Nistru şi Bug a trecut sub administrația civilă română. Profesorul Gheorghe Alexianu a fost numit guvernator al acestei regiuni, botezate de publicistul Alexis Nour, cu numele de Transnistria. Încă de la 5 decembrie 1940, Hitler exprimase, într-o convorbire cu feldmareşalul Walter von Brauchitch şi generalul Franz Hàlder ideea măririi României cu teritorii de la Ucraina, în perspectiva unei campanii împotriva U.R.S.S., pentru a o lega mai strâns de Germania. Exista, probabil, încă de la începutul preparativelor pentru planul Barbarossa, ideea abaterii României de la problema Transilvaniei cu promisiuni de anexare a unor teritorii peste Nistru. La consfătuirea conducerii germane din 6 iulie 1941, al cărei subiect l-a constituit împărțirea U.R.S.S., la observațiile lui Göring şi Rosenberg împotriva dezmembrării Ucrainei, Hitler a răspuns că teritoriile dorite de Antonescu în Est, în plus față de Basarabia, erau „cu puțin în afara vechilor frontiere române", şi anume: „Odessa şi o fâşie care se prelungeşte de la Odessa spre vest, nord-vest". Preluarea de către România a teritoriului în discuție prindea o anumită consistență, invocându-se în sprijin un argument de ordin etnic: era locuit în proporție însemnată de populație românească – moldoveni

transnistreni, în tot cazul mai numeroşi decât ucrainenii şi ruşii din Basarabia. Cu toate acestea, frontiera de stat a României a fost restabilită pe Nistru. Transnistria a fost preluată sub administraţie numai pentru perioada ostilităţilor, mareşalul Antonescu refuzând – după cum i-a declarat personal Führerului – anexarea ţinutului dintre Nistru şi Bug.

România nu s-a lăsat ispitită de tendinţa Germaniei de a o „despăgubi" pentru pierderea unei părţi din Transilvania prin „compensaţii" teritoriale dincolo de Nistru. Într-o convorbire purtată la 11 septembrie 1941 cu ministrul S.U.A. la Bucureşti, Mott Günther, care se interesa dacă „extinderea românească peste Nistru" însemna renunţarea la teritoriul românesc anexat de Ungaria, vicepremierul şi ministrul de externe Mihai Antonescu a arătat că „poziţia guvernului român este definitiv fixată; nu se poate să existe nici o compensaţie între drepturile de la Răsărit şi între drepturile de la Apus". Diplomaţia ungară era gata să speculeze o eventuală îndreptare a pretenţiilor României spre Răsărit, inclusiv prin răspândirea teoriei că „prin avantajele teritoriale ce România ar realiza în această direcţie, se desemnează soluţionarea chestiunii Transilvaniei". Cum? Sugerându-se ideea „compensaţiunii", ungurii sperau că extinderea teritoriului statului român dincolo de Nistru ar fi trebuit urmată de noi concesiuni teritoriale pentru Ungaria, în Transilvania.

La 13 octombrie 1941, la recomandarea lui Alexandru Cretzianu, secretar general al Ministerului de Externe şi a lui Raoul Bossy, şeful Legaţiei române la Berlin, Mihai Antonescu a prezentat Cancelariei Reichului, următoarea atitudine a diplomaţiei Bucureş-tiului în problema Transnistriei: „1) România nu-şi fixează punctul de vedere teritorial dincolo de Nistru, decât după ce va cunoaşte soluţia ce se dă problemei ruseşti; 2) În nici un caz, această trecere a Nistrului, fie ea şi cu caracter militar, de ocupaţie, nu poate să aibă vreun raport cu drepturile României la Vest; 3) Transilvania este teritoriu românesc care a fost stabilit în împrejurări internaţionale care nu aparţin regimului mareşalului Antonescu". Acelaşi punct de vedere l-a susţinut, în cadrul vizitei sale efectuate în Germania, la 11-12 februarie 1942, Ion Antonescu repetând în faţa lui Hitler, Göring şi Ribbentrop, că era hotărât să răstoarne „Arbitrajul" de la Viena şi să refacă „blocul etnic românesc", existent înainte de 1940 la Vest, „după terminarea luptei cu ruşii", „dacă va fi necesar, chiar şi prin forţa armelor". El i-ar fi spus ministrului de externe al Reichului: „Toţi soldaţii români de pe frontul de Est pe care i-a vizitat, l-au întrebat când vor putea, în sfârşit, să lupte pentru eliberarea Transilvaniei".

Mihai Antonescu a făcut, între 26 şi 28 noiembrie 1941, o vizită oficială în Germania, a purtat convorbiri cu mareşalul Göring, cu von Ribbentrop şi a fost primit în audienţă de Hitler. Cu acel prilej, el a semnat adeziunea României la Pactul Anticomintern. Este aproape sigur că omul politic român nu cunoştea Protocolul adiţional secret al Pactului din 25 noiembrie 1936, care interzicea încheierea de tratate politice cu U.R.S.S. fără aprobarea tuturor semnatarilor pactului respectiv. Ar fi de menţionat că această clauză n-a fost respectată nici de Germania (Pactul Ribbentrop-Molotov) şi nici de Japonia (Tratatul de neutralitate ruso-japonez din 13 aprilie 1941). Guvernul italian nu a fost încunoştinţat, în momentul aderării, la 6 noiembrie 1937 asupra acestui protocol adiţional.

La 6 august 1941, vicepremierul şi ministrul român de externe propunea ministrului Italiei la Bucureşti, Rento Bova Scoppa, crearea unei „Axe latine", care să grupeze Franţa, Italia, Spania, Portugalia şi România pentru a rezista ofensivei germanismului. La întrevederea cu Führerul-cancelar din 27 noiembrie 1941, Mihai Antonescu a abordat, pe lângă problematica omniprezentă în relaţiile româno-germane din timpul Campaniei din Est, livrările de produse petrolifere şi agro-alimentare către Reich şi implicaţiile financiare ale acestora; sprijin german pentru dotarea armatei române; anularea Dictatului de la Viena şi atrocităţile comise de autorităţile ungare împotriva românilor (în partea de nord-vest a Transilvaniei etc.); problema „conjugarea latinităţii, ca idee de rasă, în acţiunea germanismului împotriva slavilor". În acest context, primul colaborator al mareşalului Antonescu s-a referit la „chestiunea ucraineană" şi la cea „bulgară" din perspectiva pe care ar reprezenta-o pericolul „maselor slave" pentru soarta civilizaţiei latino-germane, în procesul reorganizării Europei postbelice. Mihai Antonescu considera că „formarea unui mare stat ucrainean este o greşeală de ordin general european", tot o greşeală fiind şi „întărirea şi mărirea teritorială prea vastă a Bulgariei", ceea ce – credea el – nu făcea decât „să apese România între două flancuri, mai ameninţătoare decât cele de ieri". Toate acestea erau, desigur, nişte declaraţii politice de circumstanţă, care i-au oferit prilejul lui Hitler să reia obişnuitele perorăţii ale propagandei naziste privind pericolul evreimii mondiale, în spatele căreia s-ar fi aflat bolşevismul, panslavismul şi plutocraţia anglo-saxonă, „incompatibilitatea" dintre „masa slavă" şi civilizaţia Europei, comunismul fiind o „expresiune spirituală a rasei slave" ş.a.

Cerându-i-se sfatul privind posibilitatea unor relații mai strânse între România, Bulgaria, Slovacia şi Croția, Hitler a răspuns că nu vedea cu ochi buni încheierea unor tratate speciale de colaborare şi de asociere a acestor state. „Țări ca Germania şi România – sublinia liderul nazist – nu au nevoie de angajamente pe baza dreptului internațional ca să coopereze cu alte țări, este suficient pentru ele să împărtăşească aceeaşi opinie în virtutea rațiunii şi ideologiei".

În timp ce Mihai Antonescu era în Germania, regele Mihai I şi regina-mamă Elena, care călătoreau spre Florența, i-au făcut o vizită de curtoazie lui Hitler în noua cancelarie a Reichului din Berlin. Impresia oaspeților români despre Führer „a fost mai bună decât era de aşteptat" – cum a mărturisit regina-mamă, la sfârşitul întrevederii. În schimb, tânărul rege al României nu i-a lăsat lui Hitler o impresie bună.

Stare de război între România şi marile puteri occidentale. Relațiile dintre România şi marile puteri anglo-saxone s-au deteriorat în mod implacabil sub impactul desfăşurărilor militare. Încă de la 10 februarie 1941, Marea Britanie a rupt raporturile diplomatice cu România, considerând-o țară ocupată de Germania şi transformată de aceasta într-o bază pentru continuarea războiului.

La 30 noiembrie 1941, când trupele germane se aflau la 20 de km de Moscova, ministrul Statelor Unite la Bucureşti, Franklin Mott-Gunther i-a transmis guvernului Antonescu o notă ultimativă prin care guvernul de la Londra avertiza ca, până la 5 decembrie, să înceteze „operațiunile militare agresive" pe teritoriul Uniunii Sovietice, aliata Marii Britanii, în caz contrar, se va considera în stare de beligeranță cu România. O notă diplomatică similară fusese adresată, la 26 noiembrie 1941, Finlandei. La 5 decembrie, Winston Churchil a aprobat declarația de război făcută României. Oficialitățile de la Bucureşti au răspuns ultimatumului englez, afirmând „că noi nu suntem agresorii, şi că ne-am luptat spre a recuceri provinciile pierdute anul trecut şi spre a păstra ființa noastră națională". România a aflat din sursă americană că Marea Britanie a hotărât, împotriva voinței ei, să facă acest pas, spre a da satisfacție Uniunii Sovietice. Cu sau fără voința ei, Londra a dat curs insistenței Moscovei de a declara război tuturor statelor care se asociaseră cu Germania la atacul împotriva Rusiei sovietice: Finlanda, Italia, România şi Ungaria. În zadar încercase premierul britanic să-l convingă pe Stalin că atât în România, cât şi în Ungaria se găseau, printre fruntaşii politici şi militari, mulți prieteni ai englezilor, care, în eventualitatea întoarcerii sorții războiului împotriva Germaniei, aceştia ar impune trecerea țărilor lor de partea Națiunilor Unite.

România şi Marea Britanie s-au aflat în stare de război începând de la 6 decembrie 1941. În perioada imediat următoare au sosit la Bucureşti declaraţiile de război ale Canadei şi Noii Zeelande (8 decembrie), Australiei şi Uniunii Sud-Africane (10 decembrie). La 12 decembrie 1941, guvernul antonescian a comunicat la Casa Albă că, în conformitate cu dispoziţiile Pactului Tripartit şi respectând obligaţiile solidare prevăzute prin acest pact, ca urmare a stării de război ce a intervenit între Statele Unite, pe de o parte, şi Reichul german, Italia şi Japonia, pe de altă parte, România se află ea însăşi în stare de război cu Statele Unite ale Americii. Washingtonul a reacţionat abia după aproape şase luni, preşedintele F.D. Roosevelt, semnând, la 4 iunie 1942, o contradeclaraţie de război adresată României, Ungariei şi Bulgariei. Roosevelt a avut grijă să pună în evidenţă, în mesajul său către Congres, că toate cele trei guverne au declarat război Statelor Unite „nu din proprie iniţiativă sau ca urmare a dorinţei popoarelor lor, ci ca instrumente ale lui Hitler".

România nu avea sentimentul că în realitate ar fi în război nici cu Marea Britanie, nici cu Statele Unite. Presa guvernamentală a primit dispoziţii să nu atace guvernele de la Londra şi Washington. Cetăţenii britanici şi americani n-au fost internaţi, iar mareşalul Antonescu s-a abţinut cu multă prudenţă de la represalii atunci când bunurile româneşti au fost blocate în Anglia şi Statele Unite. De fapt, câştigurile companiilor britanice şi americane, ale căror capitaluri fuseseră investite în petrolul românesc, au rămas disponibile „inamicilor" pe toată durata războiului.

Peste opt zile, la 12 iunie 1942, aviaţia militară americană execută prima sa misiune în spaţiul european, având drept obiectiv rafinăriile de petrol de la Ploieşti – „izvorul şi robinetul puterii germane". Raidul s-a încheiat cu un eşec total, bombele fiind aruncate la întâmplare, de la Constanţa în zona Ploieşti; bombardamentul nu a fost anunţat oficial de S.U.A., dar nici de autorităţile germane şi române care nu erau interesate să se ştie că aviaţia americană era capabilă să efectueze bombardamente asupra unor obiective strategice din Europa.

Crearea stării de beligeranţă între România, pe de o parte, şi Marea Britanie şi S.U.A., pe de altă parte, era un act de extremă gravitate pentru destinele poporului român. Nu s-a ajuns aici datorită unor conflicte existente între România şi cele două mari puteri anglo-saxone, ci exclusiv sistemelor de alianţe politico-militare în care erau angrenate. În acel moment, diplomaţia americană îşi stabilise deja

conduita față de România, atât pentru timpul războiului, cât şi după încheierea acestuia. La 18 mai 1942, Departamentul de Stat al Statelor Unite a comunicat la Bucureşti: a) dorința S.U.A. de a restabili la sfârşitul războiului „o Românie viabilă şi puternică"; b) realizarea acestei dorințe depinde de „puterea proprie pe care România o va avea în faza de deznodământ a războiului"; de aceea se cerea guvernului român să ducă „o politică tenace de conservare a forțelor armate, astfel însăşi existența statului român este periclitată"; c) „S.U.A. nu-şi iau nici un angajament în privința granițelor viitoare, dar asigură România că în chestiunea Transilvaniei se va găsi o soluție dreaptă". Conținutul acestui demers reflectă printre altele tendința Washingtonului, ca de altfel şi a Londrei, de a se abate de la Carta Atlanticului din 14 august 1941, cedând pretențiilor Kremlinului de a i se recunoaşte anexiunile teritoriale din anii 1940-1941.

Uniunea Sovietică a cerut Basarabia şi Bucovina de Nord partenerilor săi din coaliția Națiunilor Unite, în primăvara anului 1942 şi a obținut câştig de cauză, atât din partea Marii Britanii, cât şi a Statelor Unite ale Americii; dezideratele sale fiind apoi întărite prin înțelegeri politico-diplomatice bilaterale sau tripartite. Politica de cedare în care s-au angajat Churchil şi Roosevelt față de Stalin a fost determinată, în esență, de doi factori: fără contribuția militară a Uniunii Sovietice, Germania nazistă nu putea fi înfrântă; teama de o pace separată germano-sovietică, ceea ce i-ar fi dat posibilitate lui Hitler să-şi concentreze forțele împotriva democrațiilor occidentale. Aşadar, marile puteri au adoptat, în problema Basarabiei şi a Bucovinei, o poziție ce corespunde numai intereselor lor, iar aceste interese erau atunci preponderent militare. În general, marile puteri nu țin seamă de interesele statelor mici, inclusiv în ceea ce priveşte frontierele, doar dacă aceste interese coincid cu propriile lor interese. În cazul nostru am putea adăuga şi faptul că serviciile de informații britanice şi americane nu au prezentat într-o manieră corectă regimul politic din România acelor ani şi nici adevăratele scopuri ale războiului purtat de români contra sovieticilor. Tot atât de adevărat este şi faptul că în perioada interbelică şi în timpul conflagrației, România n-a depus eforturi suficiente pentru a-şi face cunoscute în mediile politice şi culturale democratice din străinătate, istoria, drepturile şi aspirațiile sale, ignorate pe plan internațional.

Tentative şi negocieri diplomatice pentru scoaterea României din război. Perspectivele înfrângerii Germaniei, conturate după celebra bătălie de la Stalingrad (4 septembrie 1942 – 2 februarie

1943), au determinat o nouă orientare a României în relaţiile externe. În 6 martie 1943, Mihai Antonescu prezenta în faţa unui auditoriu alcătuit din personalităţi ale vieţii politice, ştiinţifice şi culturale un amplu program de pregătire a României pentru viitoarea Conferinţă de pace. În lungul discurs pronunţat cu acel prilej nu se regăseşte nici o referire la aşa-zisul rol al României în cadrul „Noii ordini europene" preconizate de Hitler şi Mussolini; dimpotrivă, lăsa să se înţeleagă antrenarea pe o altă coordonată decât aceea stabilită în septembrie 1940. „Planul păcii" iniţiat de guvernul român venea şi în întâmpinarea opoziţiei preocupate şi ea de găsirea unor soluţii pentru scoaterea ţării din război. Semnificativ din acest punct de vedere era o confesiune făcută de Iuliu Maniu unor apropiaţi ai săi, la 26 martie 1943, din care rezulta că a avut „consfătuiri intime" cu Mihai Antonescu şi a ajuns la concluzia că acesta, spre deosebire de Ion Antonescu, nu mai credea în victoria Axei şi îi ceruse să pregătească argumentele în vederea susţinerii intereselor României la Conferinţa păcii. Iuliu Maniu nu avea cum să ştie atunci că după toate probabilităţile, cei doi antoneşti se puseseră de acord ca vicepremierul şi ministrul de externe să identifice, în plan politico-diplomatic, şansele României de a ieşi din război prin pace separată şi în acest scop, guvernul, cu departamentele de profil, să coopereze cu opoziţia; în timp ce mareşalul Ion Antonescu să continue politica militară alături de Axă până în momentul în care se va ivi şansa de dezangajare din această alianţă nefastă.

Guvernul român şi-a întins tot mai mult antenele diplomatice pe lângă reprezentanţii guvernelor englez şi american din capitalele ţărilor neutre pentru a afla condiţiile retragerii României din război. Contactele şi apoi negocierile au avut loc în special la Berna, Lisabona, Madrid, Stokholm, Ankara, Cairo, precum şi la Bucureşti. Protagonistul demersurilor diplomatice către Naţiunile Unite a fost Mihai Antonescu, având mână liberă din partea mareşalului Ion Antonescu. Concomitent, cu asentimentul guvernului, au intrat în acţiune liderii opoziţiei, îndeosebi Iuliu Maniu, urmărind acelaşi scop: încheierea unor înţelegeri secrete româno-anglo-americane pentru scoaterea României din angrenajul Axei. Tentativele de negociere şi negocierile propriu zise s-au derulat cu intermitenţe şi în ritm lent, durând practic până la 23 august 1944. Ele au avut de înfruntat numeroase dificultăţi, una dintre cele mai importante constituind-o hotărârea adoptată de preşedintele Roosevelt şi premierul Churchil la Conferinaţa de la Casablanca (14-24 ianuarie 1943) de a nu se angaja

tratative cu statele Axei şi sateliţii săi, ci să le impună formula „capitulării necondiţionate".

În timpul vizitei oficiale pe care o face în Italia, între 29 iunie – 4 iulie 1942, Mihai Antonescu propune lui Mussolini să ia iniţiativa tratativelor cu Naţiunile Unite. Ducele se declară ce acord, în principiu, dar e de părere să se mai aştepte două luni, deoarece spera într-o îmbunătăţire a situaţiei militare, ceea ce ar permite ca negocierile să se desfăşoare de pe poziţii mai avantajoase. Între timp, însă, la 25 iulie, Mussolini este înlăturat de la putere. A doua zi, Mihai Antonescu se adresează noului guvern italian, condus de mareşalul Pietro Badoglio, pentru „stabilirea unui contact tot mai strâns între Italia şi România", în vederea unei acţiuni comune pentru ieşirea din război. La sfârşitul lunii iulie 1943, Raffaele Guariglia, ministrul Afacerilor Străine al Italiei, răspunde, dând asigurări guvernului român că „poate conta pe sprijinul Italiei în dezvoltarea situaţiei actuale". În realitate, guvernul italian negocia singur cu guvernele britanic şi american.

În acelaşi timp, opoziţia democrată stabileşte un dialog cu guvernele britanic şi american, prin George I. Duca, consilier la Legaţia română din Stokholm. Din decembrie 1943, Duca stabileşte legături şi cu reprezentanţii guvernului sovietic în capitala Suediei.

Conferinţa miniştrilor Afacerilor Străine ai U.R.S.S., Marii Britanii şi S.U.A. de la Moscova (18-30 octombrie 1943) hotărăşte printre altele: a) ori de câte ori cele trei guverne vor primi tatonări de pace din partea vreunui guvern sau a altor persoane ori grupuri de persoane dintr-o ţară care se află în război cu Naţiunile Unite, să se informeze reciproc şi să se consulte asupra poziţiilor ce trebuie adoptate; b) în cazul statelor satelite Reichului, aflate în război cu Uniunea Sovietică, dreptul de a decide să revină U.R.S.S.; c) crearea Comisiei Consultative Europene, formată din reprezentanţi ai celor trei ţări, cu sediul la Londra, care să elaboreze „recomandări detaliate asupra clauzelor de capitulare ce vor fi impuse tuturor statelor europene cu care oricare din cele trei puteri se află în stare de război şi asupra modalităţilor de aplicare".

La 9 noiembrie, la Lisabona, ministrul-consilier al legaţiei britanice, Henry L. Hopkinson, comunică fostului ministru al României în Portugalia, Ion Pangal, că nici un contract nu va putea fi stabilit pe alte baze decât capitularea fără condiţii. Peste trei zile, la Madrid, ambasadorul S.U.A. în Spania, Carlton Hayes îi comunică reprezentantului guvernului român Scarlat Grigoriu să se remită în scris un

document din care să rezulte disponibilitatea de negociere cu aliaţii pe baza formulei „capitulare fără condiţii”, după care un reprezentant al Bucureştilor să plece la Cartierul General al generalului Dwight Eisenhower; guvernul american dădea asigurări că trupele sovietice nu vor ocupa tot teritoriul ţării, iar trupele anglo-americane vor ocupa „măcar o parte” din România. La 21 decembrie, guvernul român răspunde că: acceptă să negocieze pe baza formulei „capitulare fără condiţii numai când se va realiza una din următoarele condiţii: a) o debarcare „anglo-saxonă serioasă în Balcani”; b) intrarea Turciei în război de partea aliaţilor. Aceste condiţii erau nerealizabile având în vedere strategia militară generală stabilită la reuniunea la nivel înalt de la Teheran (28 noiembrie – 1 decembrie 1943). Întreaga Europă de Centru-Est şi Sud-Est, inclusiv statele Baltice, Finlanda şi România, intrau în aria de operaţiuni a Armatei Roşii; a urmat, în mai-iunie 1944, înţelegerea Churchill-Stalin potrivit căreia „afacerile româneşti să fie de resortul principal al guvernului sovietic”, iar „afacerile greceşti să fie de resortul principal al Regatului Unit”.

Opoziţia a preconizat scoaterea ţării din război printr-o acţiune politico-diplomatică iniţiată de guvernul Antonescu. La începutul lunii aprilie 1943, Iuliu Maniu era de părere că nu exista decât o singură soluţie: „România să ceară pace separată. Şi acest lucru trebuie să-l facă guvernul Antonescu. El, care a dat germanilor un sprijin larg şi necondiţionat, are autoritate de a vorbi Reichului deschis şi sincer: România nu se mai poate bate din două motive fundamentale: fiindcă nu mai are armată şi fiindcă războiul nu mai are consensul naţiunii”.

În cursul lunii decembrie 1943, la Stokholm, se stabileşte un prim contact româno-sovietic; cu acest prilej, reprezentantul sovietic Vladimir Semionov, însărcinat cu afaceri, declară ministrului român Frederic Nanu că formula „capitulării necondiţionate nu trebuie interpretată strâmt”. Deşi în perioada următoare guvernul român menţine contactul stabilit cu guvernul sovietic, în cursul lunii martie 1944 discuţiile sunt întrerupte.

La 17 martie 1944, în capitala Egiptului, prinţul Barbu Ştirbey are prima întrevedere cu reprezentanţii U.R.S.S., Marii Britanii şi S.U.A., cărora le declară că „guvernul, regele şi opoziţia doresc o schimbare a frontului”. Pentru a organiza o „lovitură de stat”, opoziţia cere să i se asigure: menţinerea independenţei României; respectarea drepturilor ei teritoriale; primirea statutului de cobeligerant; sprijin aliat în cazul unui atac bulgar sau ungar. Drept răspuns la cererile opoziţiei, la Bucureşti au ajuns două mesaje: primul era adresat, la 2

martie, de comandantul aliat suprem din Mediterana, mareşalul Maitland Wilson, guvernului căruia îi cere ca trupele române să capituleze imediat în faţa celor trei mari puteri şi să nu opună rezistenţă armatei sovietice. „Natura condiţiilor de pace ce vor fi impuse României – se spune în mesaj – va fi determinată, în mare măsură, de volumul contribuţiei sale la înfrângerea Germaniei". Al doilea mesaj, la 27 martie, este trimis de către Naţiunile Unite opoziţiei căreia i se indicau măsurile pe care trebuie să le întreprindă România pentru ieşirea din război, în completare la recomandările din 22 martie: 1) capitularea trupelor aflate în contact cu armata sovietică; 2) trupele ce vor capitula vor fi trimise să lupte contra germanilor; 3) stabilirea de contacte între comandamentul român şi rus. Cererile formulate prin cele două mesaje se corelau cu ofensiva Armatei Roşii, care la sfârşitul lunii martie ajunsese la Prut. Cu acel prilej, la 2 aprilie 1944 Molotov a declarat că „guvernul sovietic nu urmăreşte scopul de a dobândi vreo parte din teritoriul României sau de a schimba orânduiala socială existentă în România" şi că intrarea trupelor sovietice românesc „este dictată exclusiv de necesităţi de război şi de faptul că trupele inamice continuă rezistenţa".

La 12 aprilie 1944 este reluat contactul româno-sovietic din capitala Suediei. De această dată, guvernul sovietic prezintă „condiţiile minimale ale armistiţiului" cu România: a) armata română să se predea armatei sovietice şi să înceapă operaţii împreună cu aceasta împotriva germanilor; ruperea relaţiilor cu germanii şi lupta alături de Naţiunile Unite în scopul restaurării independenţei şi suveranităţii României; b) graniţa sovieto-română în concordanţă cu acordul din 1940; c) despăgubiri pentru pierderile cauzate U.R.S.S.; d) repatrierea prizonierilor de război ai Naţiunilor Unite; e) libertate neîngrădită de mişcare pentru trupele sovietice şi aliate pe întreg teritoriul României; f) Guvernul sovietic consideră hotărârile Dictatului de la Viena nejuste şi se declara gata să întreprindă operaţii militare, împreună cu românii, împotriva ungurilor şi germanilor cu scopul ca „întreaga Transilvanie sau cea mai mare parte a acesteia să fie înapoiată României"; g) guvernul sovietic „nu are nimic de obiectat" dacă România doreşte ca pe lângă reprezentantul militar să aibă şi unul politic pentru legături cu U.R.S.S. Concomitent, aceleaşi condiţii sunt prezentate şi la Cairo. Ion Antonescu, însă, încrezător în promisiunile făcute de Hitler, privind oprirea înaintării sovietice prin utilizarea unor arme de mare eficacitate şi în speranţa obţinerii unor propuneri de pace favorabile, consideră condiţiile ca nesatisfăcătoare

şi hotărăşte tergiversarea negocierilor. În schimb, opoziţia comunică la Cairo că acceptă condiţiile de armistiţiu şi este gata să trateze pe baza lor. Ca urmare, la sfârşitul lunii mai, se cerea Naţiunilor Unite asigurări că: teritoriile ocupate se vor afla exclusiv sub administraţie românească; regiunile care nu sunt zone de operaţii să nu fie ocupate; fondurile Băncii Naţionale confiscate de germani să fie înapoiate României; deblocarea fondurilor româneşti în Marea Britanie şi S.U.A.; întreaga Transilvanie să fie redată României.

Tot la sfârşitul lunii mai 1944, Frederik Nanu restabileşte contactul cu reprezentantul guvernului sovietic, căruia îi prezintă un *Aide-mémoire* în care se arată că guvernul român acceptă condiţiile de armistiţiu din 12 aprilie şi cere: să se acorde germanilor un răgaz de 15 zile pentru a părăsi România; administraţia civilă în teritoriul ocupat să rămână românească; în zona în care se află sediul guvernului român să nu pătrundă trupe străine; negocierea despăgubirilor; reluarea vechilor propuneri prezentate la Cairo privind graniţele.

Guvernul sovietic răspunde la 31 mai că punctele a, b şi d din propunerile din 12 aprilie nu pot fi schimbate; la punctul c, guvernul sovietic este dispus să reducă într-o oarecare măsură suma reparaţiilor; nu obiectează în ceea ce priveşte acordarea unui termen de 15 zile pentru retragerea germanilor din România; este gata să se ajungă la un compromis în ceea ce priveşte păstrarea administraţiei civile; nu aprobă cererea de a se păstra o zonă în care să nu pătrundă trupe străine.

Reprezentanţii U.R.S.S, S.U.A. şi Marii Britanii la tratativele de la Cairo adresează delegaţilor români la 1 iunie o notă în care se arată că „negocierile sunt considerate ca încheiate"; dacă Maniu vrea să profite de condiţiile de armistiţiu „să trimită un ofiţer pentru a stabili un contact direct cu Armata Roşie pe front". În ciuda numeroaselor mesaje trimise de Iuliu Maniu, în lunile iunie-august, la Cairo, practic, negocierile nu au mai fost reluate.

Tot în impas au ajuns şi alte tentative de pace separată cu Naţiunile Unite, cum a fost aceea iniţiată de Gheorghe Tătărescu. Ajungând la concluzia potrivit căreia „ordinea internaţională în Estul şi Centrul Europei va fi stabilită în cele din urmă sub egida Uniunii Sovietelor, şi aceasta, de altfel în complet acord cu Marea Britanie şi Statele Unite", la 18 decembrie 1943, fostul premier liberal i-a cerut lui Iuliu Maniu să plece împreună la Moscova pentru a discuta şi hotărâri asupra condiţiilor scoaterii României din război şi pentru a organiza, apoi, „o armată de eliberare cu prizonierii români aflători în Rusia sovietică". Dar, a fost refuzat. Continuându-şi acţiunea,

Gheorghe Tătărescu şi-a asigurat un contact cu guvernul sovietic cu ajutorul lui Eduard Beneş, fostul preşedinte cehoslovac, aflat în exil la Londra, având legături permanente cu Moscova.

La 1 mai 1944, Tătărescu s-a adresat şefilor de partide politice, propunându-le să-şi conjuge eforturile în vederea realizării următoarelor obiective: a) pace imediată cu Naţiunile Unite; b) negocieri directe cu U.R.S.S., fără reticenţe şi fără tergiversări şi „fără a mai uza de mediaţiunea altor puteri", c) desfăşurarea negocierilor în cadrul unui program unitar, armonizator, sub coordonarea unui *comitet naţional*, alcătuit din şefii de partide al căror program era compatibil cu o înţelegere româno-sovietică. Refuzat şi de această dată de Iuliu Maniu şi Constantin I.C. Brătianu, Gheorghe Tătărescu, împreună cu gruparea sa desprinsă din partidul liberal tradiţional, a intrat în *Coaliţia Naţional Democratică*, formată la 26 mai 1944, alături de partidele comunist, social-democrat, socialist-ţărănesc, naţionalist-democrat, Frontul Plugarilor şi Uniunea Patriotică, având drept obiective de politică externă, pe lângă încheierea armistiţiului şi a păcii cu Naţiunile Unite, şi restabilirea raporturilor României cu puterile occidentale, o alianţă cu U.R.S.S., în epoca postbelică.

Constituirea Coaliţiei Naţional Democrate şi programul său au fost aduse la cunoştinţa regelui Mihai, la 2 iunie 1944, şi apoi comunicat guvernului sovietic prin intermediul lui Edvard Beneš. Răspunsul transmis de Molotov, pe aceeaşi cale, la sfârşitul lunii iulie 1944, a fost pozitiv, Convenţia Naţional Democrată fiind invitată să trimită delegaţi pentru negocieri la Moscova. Dar, acest răspuns i-a parvenit lui Gheorghe Tătărescu abia la 18 august 1944, când era prea târziu pentru a duce acţiunea sa până la capăt. Peste două zile a început ofensiva Armatei roşii pe frontul Iaşi-Chişinău.

Fiind informat de Richard Franasovici asupra conţinutului *Mesajului Molotov-Bene*š, la 29 iulie 1944, Grigore Gafencu îi scria de la Geneva lui Iuliu Maniu, punând în evidenţă multiplele implicaţii ale respectivului mesaj: 1) Ruşii păreau dispuşi să negocieze cu românii, şi socotea că mai era timp pentru negocieri; 2) Ruşii nu pregătiseră încă un „Comitet de eliberare pentru România (după modelul celui pentru Polonia) şi căutau o înţelegere cu partidele politice româneşti; 3) Ruşii arată preferinţă pentru negocieri pe teritoriul lor, convenindu-le mai bine „ca armistiţiul să fie hotărât şi încheiat cu ei şi la ei" (se deducea că sovieticii nu atribuiau un rol hotărâtor convorbirilor de la Cairo). În afara acestor „indicaţiuni", considerate „folositoare", mesajul Molotov-Beneş cuprindea şi unele

primejdii asupra cărora Maniu era prevenit: a) ruşii puteau să caute o dezbinare a forţelor politice româneşti cu gândul de a provoca o supralicitare care să le fie favorabilă; b) ruşii puteau încerca să formeze o grupare a lor, deosebită şi opusă altei grupări care s-ar simţi mai legată de anglo-saxoni. Aceste două primejdii nu puteau fi înlăturate decât printr-o acţiune unitară a opoziţiei. Negocierile cu sovieticii, purtate cu ştirea şi avizul anglo-americanilor – credea Gafencu – erau mai în măsură decât altele să ducă la rezultatul urmărit, iar în acel moment era nevoie „mai presus de orice, de o acţiune temeinică, grabnică şi hotărâtă".

6. Armistiţiul dintre România şi Marile Puteri ale Naţiunilor Unite

Demersuri pentru încheierea armistiţiului după 23 august 1944. Actul istoric de la 23 august 1944 n-a pus capăt avatarurilor diplomaţiei române din timpul războiului. Ea avea de acum în faţă împrejurări interne şi internaţionale fundamental schimbate. În proclamaţia regelui Mihai I către ţară din seara zilei de 23 august se arăta că noul guvern român a fost însărcinat să încheie pace cu Naţiunile Unite, iar România a acceptat armistiţiul oferit de U.R.S.S, S.U.A. şi Marea Britanie. „Din acest moment – se arată în proclamaţie –, încetează lupta şi orice act de ostilitate împotriva armatei sovietice, precum şi starea de război cu Marea Britanie şi Statele Unite". Noul guvern, condus de Constantin Sănătescu, publică o Declaraţie în care îşi defineşte programul: „În domeniul politicii externe, prima măsură luată de guvern a fost acceptarea armistiţiului cu Naţiunile Unite. Prin reprezentanţii autorizaţi, guvernul Uniunii Sovietice şi guvernele din Marea Britanie şi Statele Unite au garantat independenţa României şi, în cadrul suveranităţii respectate, neamestecul lor în viaţa noastră de stat". În continuare, se arată că România a ieşit din războiul alături de ţările Pactului Tripartit şi „consideră de azi înainte Naţiunile Unite ca naţiuni prietene", iar „recunoaşterea de către guvernele din Moscova, Londra şi Washington a nedreptăţii făcute României prin Dictatul de la Viena deschide posibilitatea ca armatele româneşti, alături de armatele aliate, să elibereze Transilvania de Nord de ocupaţia străină. De acum înainte înţelegem să fim stăpâni pe destinele noastre. Hotărârea denunţării tratatelor de alianţă cu puterile Axei şi încetarea stării de război cu Naţiunile Unite este expresia voinţei întregului popor. Aceste hotărâri nu nesocotesc drepturile vreunui stat străin, după cum nici nu ating nici interesele altor neamuri".

În dimineața zilei de 24 august, un reprezentant al guvernului român pleacă la Ankara pentru a informa reprezentanții guvernelor U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii asupra noii situații politice şi militare din România, iar a doua zi, Al. Cretzianu, ministrul României la Ankara, înmânează omologului său sovietic în Turcia, Serghei Vinogradov, o notă în care arată că dictatura antonesciană a fost răsturnată, iar noul guvern de uniune națională „a hotărât să semneze imediat armistițiul şi să procedeze cu ajutorul tuturor forțelor țării la completa expulzare a tuturor germanilor de pe teritoriul țării".

La 26 august 1944, guvernul U.R.S.S. a acceptat încheierea armistițiului pe bazele comunicate la 12 aprilie 1944 şi a unor modificări aduse acestora în cadrul negocierilor de la Cairo. Guvernul sovietic a cerut, de asemenea, ca semnarea armistițiului să aibă loc la Moscova. La 28 august 1944, ministrul de externe, Grigore Niculescu-Buzeşti, a transmis lui Al. Cretzianu o lungă comunicare, înmânată a doua zi ambasadorilor U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii în Turcia, care preciza: începând cu 24 august 1944, România se afla în stare de război cu Germania; armatei române aflate pe front i s-a ordonat să colaboreze cu armata sovietică în lupta împotriva duşmanului comun; trupele române au început acțiunea împotriva armatei germane aflate în România. În continuare, după ce se arăta că guvernul român a luat cunoştință cu satisfacție de declarația U.R.S.S. din 25 august 1944 în sensul că Armata roşie nu va dezarma unitățile române care luptau împotriva trupelor hitleriste, se exprima speranța că această promisiune va fi respectată fără întârziere şi se vor restabili relații diplomatice cu Uniunea Sovietică. Într-un paragraf distinct al notei se arăta: „Guvernul român, care de acum se află în situația de facto de cobeligerant, doreşte ca Națiunile Unite să-l recunoască drept aliat". În încheiere, guvernul României declara că „este gata să înceapă imediat la Moscova discuții referitoare la condițiile aplicării armistițiului şi să semneze un acord special în acest sens".

Delegația României împuternicită să semneze armistițiul a sosit în capitala Uniunii Sovietice la 29 august 1944, dar negocierile oficiale au început după aproape două săptămâni, la 10 septembrie 1944, interval în care guvernele celor trei mari puteri aliate au căzut de acord asupra propunerilor făcute îndeosebi de britanici referitoare la adăugarea unor clauze noi de armistițiu sau de modificare a celor agreate în principiu, în primăvara anului 1944.

La 30 august 1944, delegația română a înaintat guvernului sovietic un memoriu în care se arăta că: „România se găsea de drept în

stare de armistiţiu cu U.R.S.S., Marea Britanie şi S.U.A. de la 23 August, ora 22 şi 20 de minute", că trupele române, conform ordinului primit, au început operaţiile contra forţelor germane, iar prin Declaraţia guvernului din 25 august starea de război cu Germania fusese notificată oficial. Dată fiind această realitate, în memoriu se exprima nedumerirea că trupele sovietice continuau să dezarmeze unităţi române şi să instaureze autorităţi de ocupaţie în zone în care nu se afla nici o forţă militară germană. Având în vedere negocierile de la Cairo şi Stokholm din primăvara şi vara anului 1944, prin memoriu se cerea ca unităţile operative sovietice de pe teritoriul României să nu mai dezarmeze militarii români, să se fixeze o linie de demarcaţie, pe care forţele sovietice să o traverseze doar în direcţia frontului şi în înţelegere cu comandamentele locale româneşti. Se solicita, totodată, ca, pornind de la situaţia reală, în comunicatele sovietice să nu mai figureze localităţi şi zone eliberate de armata română şi formaţiunile de luptă patriotice ca fiind luate cu asalt şi eliberate prin luptă de către unităţi sovietice, ceea ce lăsa impresia că ostilităţile între U.R.S.S. şi România ar fi continuat.

În seara zilei de 31 august 1944, Veaceslav M. Molotov a avut o scurtă convorbire preliminară cu Lucreţiu Pătrăşcanu, şeful delegaţiei române, căruia i-a precizat, ca răspuns la conţinutul memoriului, că: a) armistiţiul între aliaţi şi România nu poate intra în vigoare decât în ziua semnării sale; b) delimitarea unor părţi de teritoriu liber român nu mai este o chestiune actuală; c) este necesar a se continua lupta comună contra Germaniei; d) dorinţa sa de a se fixa încă atunci suma totală a reparaţiilor de plătit de către România. Şeful diplomaţiei sovietice a promis că, dacă nu interveneau elemente noi, la 2 septembrie 1944 va putea remite delegaţiei române un text preliminar al Convenţiei de armistiţiu.

Mecanismul complicat al consultărilor tripartite a contribuit la întârzierea începerii negocierilor şi a semnării Convenţiei de armistiţiu. Astfel, la 2 septembrie 1944, guvernul U.R.S.S. a înaintat textul proiectului convenţiei guvernelor Marii Britanii şi S.U.A.; în aceeaşi zi, Departamentul de Stat, care primise textul prin intermediul Ambasadei britanice la Washington, l-a transmis Comitetului mixt al şefilor de Stat Major, precizând că va pune la dispoziţie observaţiile sale „îndată ce va putea fi încheiată examinarea condiţiilor propuse" (de guvernul sovietic).

În ziua următoare, la 3 septembrie, delegaţia română a prezentat ambasadorilor ai Marii Britanii şi Statelor Unite ale Americii la

Moscova memorii în care se insista asupra grăbirii semnării Convenţiei de armistiţiu; peste trei zile, delegaţia română a remis un alt memoriu Comisariatului pentru afaceri externe al U.R.S.S., solicitând din nou, în esenţă, aplicarea în fapt a stării de armistiţiu şi dând asigurări asupra unei colaborări imediate a guvernului român şi armatei române cu unităţile sovietice aflate în marş spre front, după declanşarea pe mai multe direcţii a unor acţiuni ofensive hitleristo-horthyste în podişul transilvan. Molotov, în numele guvernului sovietic, şi-a exprimat regretul că nu se putea trece la discutarea şi semnarea Convenţiei de armistiţiu, menţionând că întârzierea se datora guvernului Marii Britanii, fapt pe care însuşi ambasadorul acestei ţări l-a confirmat cu prilejul convorbirii avute cu membrii delegaţiei române, la 6 septembrie 1944.

Delegaţia română a confirmat şi ea că amânarea semnării armistiţiului se datora guvernului britanic, care declarase că era obligat „să consulte Dominioanele". La 7 septembrie 1944, guvernul român a înaintat guvernului Marii Britanii o notă prin care punea în evidenţă „serioasele inconveniente şi numeroasele pericole care rezultau pentru România din faptul acestei amânări". O notă diplomatică a fost adresată guvernului Statelor Unite ale Americii, subliniindu-se că atitudinea britanică „este cu atât mai neaşteptată cu cât Marea Britanie căzuse de acord cu condiţiile formulate anterior de guvernul sovietic şi acceptate de România". Într-o formulare trimisă Departamentului de Stat la 15 septembrie 1944, ambasadorul american la Moscova, Averell Harriman, observa „străduinţa britanicilor de a formula în cursul negocierilor preliminare o mare varietate de propuneri, întrebări şi idei", referitoare la armistiţiul cu România, menţionând că negociatorii sovietici „au acceptat bucuroşi propunerile britanice care întăreau controlul aliat (sovietic) asupra României, precum şi modificările de proiect, dar în general au refuzat să facă orice concesie de fond". Reprezentanţii U.R.S.S. – opina diplomatul american – erau hotărâţi „să se simtă cât mai în largul lor", considerând „că România este o zonă de interes predominant sovietic" şi, în consecinţă, partenerii lor anglo-americani trebuie să le lase „cât mai multă mână liberă în stabilirea condiţiilor de armistiţiu şi în tratamentul ulterior al românilor".

Convenţie de armistiţiu sau capitulare? La 10 septembrie 1944, ora 22, delegaţiei române i s-a înmânat proiectul Convenţiei de armistiţiu, redactat în limbile rusă şi franceză, precizându-se că termenii lui „sunt rezultatul deliberărilor principalelor trei puteri aliate

şi că au fost formulaţi pe baza condiţiilor oferite anterior guvernului român". Cu acest prilej s-au stabilit numai chestiunile de procedură şi, pentru a se da posibilitatea delegaţiei române să examineze condiţiile armistiţiului, s-a convenit ca discutarea concretă a acestora să înceapă a doua zi, tot la orele 22. Din partea României au participat: ministrul secretar de stat Lucreţiu Pătrăşcanu, generalul Dumitru Dămăceanu, Barbu Ştirbei şi Ghiţă Pop, cărora li s-a adăugat Ion Christu şi Constantin Vişoianu (ultimul sosind, împreună cu Barbu Ştirbei, direct de la Cairo); din partea U.R.S.S., Veaceslav M. Molotov, locţiitorii săi A.I. Vâşinski şi I.M. Maiski, D.Z. Manuilski, N.V. Novikov, generalul V.P. Vinogradov şi contraamiralul V.L. Bogdenko; din partea S.U.A. şi Marii Britanii, ambasadorii acestor ţări la Moscova, A.W. Harriman şi, respectiv, A. Clark Kerr. Lucrările pregătitoare s-au prelungit până la 13 septembrie, ora 1,20, iar Convenţia a fost semnată cu puţin timp înainte de ora 5,00, datată însă din 12 septembrie 1944. În numele guvernului şi Înaltului comandament român au semnat membri ai delegaţiei, iar în numele Înaltului comandament aliat (sovietic) şi din însărcinarea guvernelor U.R.S.S., Marii Britanii şi Statelor Unite ale Americii, mareşalul Rodion I. Malinovski.

Convenţia avea un caracter mult mai larg decât un armistiţiu propriu-zis, reglementând minuţios, în 20 de articole, 6 anexe şi un protocol, nu numai probleme politico-militare, ci şi teritoriale, economice, administrative, dintre care unele ar fi trebuit, în mod normal, să fie lăsate pentru a face obiectul tratatului de pace, iar altele intrau de drept în competenţa guvernului României, fiind atribute ale independenţei şi suveranităţii statului. Convenţia consfinţea faptul că România a ieşit din războiul hitlerist şi de la 24august ara 4 a.m. se angajase în războiul contra Germaniei şi Ungariei „cu scopul de a restaura independenţa şi suveranitatea României", urmând să participe în continuare la război cu cel puţin 12 divizii. Guvernul român era obligat să asigure prin mijloace proprii şi pe cheltuiala sa libera mişcare a trupelor aliate pe tot teritoriul ţării; să le pună la dispoziţie construcţiile, instalaţiile de tot felul, terenuri, etc., de care aveau nevoie, pe cheltuiala sa; să facă plăţile cerute de Înaltul Comandament Aliat (sovietic) pentru îndeplinirea sarcinilor sale; să asigure, conform dispoziţiilor acestuia, folosirea întreprinderilor, instalaţiilor, depozitelor etc; să elibereze pe toţi prizonierii aliaţi şi să le asigure transportul spre ţările lor; să predea ca trofee aliaţilor materialele de război germane şi ale sateliţilor săi aflate pe teritoriul României; să plătească despăgubiri (pentru U.R.S.S. suma era fixată la 300 milioane

dolari, pentru celelalte state suma urmând să fie stabilită ulterior, la preţul de 35 de dolari uncia de aur); să colaboreze cu Înaltul Comandament Aliat (sovietic) la judecarea criminalilor de război şi la dizolvarea tuturor organizaţiilor prohitleriste; se instituia controlul aliat asupra publicaţiilor, teatrelor, filmelor, poştei, telefonului, telegrafului, corespondenţei particulare şi oficiale; Convenţia prevedea restabilirea administraţiei civile pe întreg teritoriul României, cu excepţia zonelor aflate la 50-100 km de front, organele administrative fiind obligate să îndeplinească ordinele Înaltului Comandament Aliat.

În probleme teritoriale, Convenţia de armistiţiu prevedea nulitatea Dictatului de la Viena, urmând ca Transilvania de Nord („sau cea mai mare parte a ei") să revină României, sub rezerva confirmării de către Conferinţa de Pace, şi stabilirea graniţei sovieto-română astfel cum fusese ea trasată la sfârşitul lunii iunie 1940. Pentru supravegherea modului în care se aplica armistiţiul, până la semnarea Tratatului de pace, s-a instituit Comisia Aliată de Control cu sediul la Bucureşti, a cărei activitate urma să se desfăşoare sub directivele generale şi ordinele Înaltului Comandament Aliat (sovietic), în numele Puterilor Aliate. Preşedinte al acestei comisii a fost numit mareşalul Rodion I. Malinovski. Guvernul român era obligat să îndeplinească toate instrucţiunile acestei comisii ce decurgeau din Convenţia de armistiţiu.

Negocierile şi conţinutul Armistiţiului, caracterul multora dintre articolele sale, au arătat că România n-a fost tratată ca o ţară care a ieşit din război şi s-a alăturat Naţiunilor Unite din propria sa voinţă, ci ca un stat inamic înfrânt; de altfel, în preambulul Convenţiei se vorbeşte de „înfrângerea României în război".

Referitor la atmosfera în care au fost purtate tratativele pentru încheierea Armistiţiului, membrii delegaţiei române au constatat că în general, s-a vădit consensul celor trei mari puteri ale coaliţiei Naţiunilor Unite şi de a purcede la semnarea proiectului fără modificări, aşa cum fusese supus discuţiilor. „Deşi delegaţiile mixte sovieto-anglo-americană s-au întâlnit, în total, timp de peste şapte ore cu românii – se arăta într-un raport înaintat de A. Harriman la Casa Albă, la 15 septembrie 1944 –, discuţii serioase asupra vreunui punct al condiţiilor de armistiţiu au fost puţine. Molotov, care avea funcţia de preşedinte al delegaţiilor Aliate, nu a analizat în detaliu nici un argument şi nici o propunere avansată de români. Deşi le-a îngăduit să vorbească timp îndelung, el nu a ţinut seamă de nici un considerent şi nici nu a discutat problemele ridicate de aceştia, trecând peste ele cu

bruschețe ori de câte ori el considera că fusese afectat suficient timp pentru un anumit punct […]. Acest fel de a proceda, oricât de justificat ar fi fost în acele împrejurări, a lăsat un oarecare sentiment de amărăciune românilor".

În şedinţele Consiliului de Miniştri din 15 şi 16 septembrie 1944 Iuliu Maniu arăta că delegația română „nu putea face altceva" decât să accepte clauze care reprezintă o adevărată capitulație, nu un contract liber de armistițiu. În acelaşi timp, preşedintele Partidului Național-Țărănesc îndemna la prudență, subliniind că „trebuie să facem tot posibilul ca să menținem cele mai bune raporturi cu Uniunea Sovietică", şi că „în mod loial şi cinstit trebuie să punem în aplicare armistițiul".

Printr-o asemenea atitudine şi, mai ales, prin contribuția adusă începând de la 23 august 1944 la efortul de război alături de Națiunile Unite, românii sperau să obțină atenuarea caracterului împovărător şi a ambiguității prevederilor Armistițiului din 12 septembrie 1944. Ei aveau încredere în promisiunile făcute de aliați atât înainte, cât şi după semnarea Armistițiului privind recunoaşterea cobeligeranței şi restabilirea suveranității României.

7. **În fața aranjamentelor de pace din anii 1945-1947**

Încă din primii ani ai războiului, marile puteri ale Coaliției Națiunilor Unite şi-au stabilit, în termeni generali, concepția lor privind încheierea păcii şi organizarea relațiilor internaționale postbelice, prin Carta Atlanticului, publicată de Statele Unite ale Americii şi Marea Britanie, la 14 august 1941, sub forma unei declarații solemne, în care se menționa că „după distrugerea finală a tiraniei naziste", cele două țări, „doresc să vadă o pace care să permită tuturor națiunilor să se afle în securitate în interiorul propriilor lor frontiere"; să fie redate „drepturile suverane şi liberul exercițiu de guvernare celor care au fost privați de ele prin forță"; să se respecte „dreptul ce-l are fiecare popor de a alege forma de guvernământ sub care vrea să trăiască"; necesitatea unei colaborări economice cât mai largi, deschizându-se, astfel, „tuturor statelor mari sau mici, învinşi sau învingători, accesul la materiile prime ale lumii şi tranzacțiile comerciale care sunt necesare prosperității lor economice". U.R.S.S. a aderat la Cartă, la 24 septembrie 1941. Aranjamentele de pace au fost definite în principiu la Conferința miniştrilor de externe ai U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii de la Moscova (19-30 octombrie 1943), apoi,

la reuniunile la nivel înalt de la Teheran (28 noiembrie – 1 decembrie 1943) şi de la Ialta (4 – 11 februarie 1945).

Preliminariile Conferinţei de pace de la Paris din 1946. După încheierea războiului în Europa, Conferinţa de la Potsdam (17 iulie – 2 august 1945) a stabilit crearea Consiliului miniştrilor de externe – U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie, Franţa şi China –, care a fost mandatat să elaboreze, spre a fi supuse Naţiunilor Unite, tratatele de pace cu Italia, România, Bulgaria, Ungaria şi Finlanda, şi să propună reglementări cu privire la chestiunile teritoriale după sfârşitul războiului în Europa. Comunicatul final al Conferinţei de al Potsdam aprecia că „ea a întărit legăturile dintre cele trei guverne şi a lărgit cadrul colaborării şi al înţelegerii dintre ele, cu o nouă încredere că guvernele şi popoarele lor, împreună cu celelalte Naţiuni Unite, vor asigura făurirea unei păci juste şi durabile".

Prima sesiune a Consiliului miniştrilor de externe, de la Londra, (septembrie-octombrie 1945), a pus, însă, în evidenţă divergenţe între diplomaţia sovietică şi cea anglo-americană şi, de aici, mari dificultăţi în elaborarea tratatelor de pace.

Disensiunile se vor atenua după reunirea miniştrilor de externe ai U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii de la Moscova din decembrie 1945. Această Conferinţă, organizată conform Acordului de la Ialta – care prevedea consultări periodice ale miniştrilor de externe ai celor trei mari puteri –, a stabilit ca proiectul tratatului de pace cu Italia să fie elaborat de Marea Britanie, S.U.A., U.R.S.S. şi Franţa; cele cu România Bulgaria şi Ungaria de U.R.S.S., Marea Britanie şi Franţa, iar cel cu Finlanda de U.R.S.S. şi Marea Britanie. Se va ajunge, treptat, după numeroase confruntări, la armonizarea punctelor de vedere şi la reluarea preliminariilor Conferinţei de pace. În două sesiuni consecutive, ţinute la Paris, în prima jumătate a anului 1946, Consiliul miniştrilor de externe a elaborat proiectele tratatelor de pace cu Italia, România, Bulgaria, Ungaria şi Finlanda – iar, la 4 iulie 1946, a stabilit data Conferinţei de pace, la care urmau să participe, cu drept de vor, 21 de state denumite „Puteri Aliate şi Asociate", şi anume: Australia, Belgia, Bielorusia, Brazilia, Canada, Cehoslovacia, China, Etiopia, Franţa, Grecia, India, Iugoslavia, Marea Britanie, Norvegia, Noua Zeelandă, Olanda, Polonia, Statele Unite ale Americii, Ucraina, U.R.S.S., Uniunea Sud-Africană.

S-a convenit ca lucrările Conferinţei să se desfăşoare în şedinţe plenare şi pe comisii. Acestea erau: o comisie generală – care funcţiona pe lângă şedinţa plenară şi coordona lucrările celorlalte

comisii –, o comisie militară, o comisie juridică şi de redactare; cinci comisii politice şi teritoriale – câte una pentru fiecare ţară fostă „satelită" – şi două comisii economice – una pentru Italia şi alta pentru Balcani şi Finlanda. Rezoluţiile urmau să fie adoptate cu majoritate de voturi. În raport cu drepturile pe care le puteau exercita în cadrul Conferinţei, statele participante erau împărţite în trei categorii: în prima se situau cele cinci mari puteri, care, prin intermediul Consiliului miniştrilor de externe, au elaborat proiectele tratatelor de pace şi şi-au asumat, totodată, rolul principal în adoptarea hotărârilor; în al doilea plan erau celelalte 16 state care puteau formula observaţii şi propuneri ce urmau să fie supuse votului şi, în cazul acceptării lor de către majoritate, trecute din nou în competenţa Consiliului miniştrilor de externe, împuternicit să dea redactarea finală tratatelor de pace; ultima categorie de state – Italia, România, Bulgaria, Ungaria şi Finlanda – ţări cărora li s-a admis să-şi expună punctele de vedere numai când erau solicitate, să dea lămuriri şi explicaţii la întrebările formulate de reprezentanţii Puterilor Aliate şi Asociate. În plus, ţările din ultima categorie, deşi puteau prezenta, în plen sau în comisii, memorii şi observaţii (scrise sau orale), acestea nu constituiau documente de lucru ale Conferinţei, fiind luate în discuţie numai dacă erau însuşite, ca amendamente proprii, de una din primele două categorii de state. „Este evident – remarca delegatul sovietic A.I. Vâşinski – că reprezentanţii Italiei, României, Bulgariei, Ungariei şi Finlandei nu vor lua parte permanent la lucrările conferinţei; ei vor veni, pur şi simplu, să-şi exprime speranţele, ca şi punctele de vedere". Această opinie era, de altfel, împărtăşită de reprezentanţii celorlalte mari puteri.

Rolul preponderent al marilor puteri a reprezentat o caracteristică a Conferinţei de pace din 1946. Şeful delegaţiei S.U.A. – James F. Byrnes a ţinut să precizeze de la început: „cei ce au făcut războiul trebuie să facă pacea" şi „este imposibil să se pună în vigoare tratatele de pace care stabilesc frontiere şi decid de soarta coloniilor, dacă aceste tratate nu sunt acceptate de principalele state aliate". Mai nuanţat, şeful delegaţiei britanice – Clement Atlee arăta că, deşi proiectele tratatelor de pace fuseseră aprobate de guvernele S.U.A., U.R.S.S., Franţei şi Marii Britanii, considera că „marile puteri nu puteau rămâne insensibile la opinia celorlalte ţări care au participat la război şi că avizul celor 10 state mici şi mijlocii prezente la Conferinţă este important".

Unii delegaţi ai acestor din urmă state au criticat modalitatea în care marile puteri au conceput şi organizat Conferinţa, atrăgând

atenţia asupra faptului că acordul de la Moscova, din decembrie 1945, dăduse Consiliului miniştrilor de externe un drept ce nu-i fusese atribuit prin hotărârile Conferinţei de la Potsdam, şi anume acela de a revizui definitiv recomandările Conferinţei de pace. „Factorul hotărâtor în încheierea păcii nu ar trebui să fie mărimea sau puterea celor ce participă, ci ceea ce este potrivit şi just" – remarca şeful delegaţiei canadiene, W.L. Machenzie King, în şedinţa din 2 august 1946. La rândul său, Edward Kardelj, şeful delegaţiei Iugoslaviei, cerea să se ţină seama de învăţămintele trecutului, să se „permită popoarelor, dezmembrate şi împărţite între statele agresoare de ieri, să-şi realizeze unirea şi să redevină libere". Conferinţa sublinia, în continuare, delegatul iugoslav, trebuie să vegheze şi să ia în considerare faptul că „popoare cu adevărat libere sunt numai acelea asupra cărora nu se exercită presiuni economice şi politice şi nici un fel de ingerinţe în treburile lor interne".

Arătând că marile puteri, care au purtat greul războiului şi-au atribuit o serie de privilegii, şeful delegaţiei belgiene, Paul Henry Spaak, se întreba dacă drumul pe care acestea s-au angajat „nu a condus la unele exagerări şi dacă echilibrul necesar între drepturi şi îndatoriri a fost într-adevăr găsit … Cei mari se întâlnesc între ei; pregătesc tratate fără să ne consulte; ne propun, apoi, proceduri, tinzând să ne impună reguli de vot, care, în mod practic, împiedică să triumfe punctele noastre de vedere; ne plasează în faţa redutabilei dileme de a accepta, uneori împotriva sentimentelor noastre, ceea ce ei au elaborat sau ne silesc să provocăm căderea unui acord atins cu greu. În sfârşit, după ce ne hărţuiesc astfel, ne cer să le facem şi câteva recomandări".

Deziderate româneşti în dezbaterile Conferinţei de pace. La 11 august 1946, după aproape două săptămâni de la deschiderea lucrărilor Conferinţei de pace, delegaţia României a sosit la Paris. Din delegaţie au făcut parte Gheorghe Tătărescu, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministrul afacerilor externe, conducătorul delegaţiei; Gheorghe Gheorghiu-Dej, ministrul comunicaţiilor şi lucrărilor publice; Lucreţiu Pătrăşcanu, ministrul justiţiei; Ştefan Voitec, ministrul educaţiei naţionale; Lotar Rădăceanu, ministrul muncii şi asigurărilor sociale; ; dr. Florica Bagdazar, ministrul sănătăţii; Ion Gheorghe Maurer, ministru subsecretar de stat Elena Văcărescu, Şerban Voinea, general Dumitru Dămăceanu; miniştrii plenipotenţiari ai României în S.U.A., Anglia, Franţa şi Olanda, respectiv, Mihail Ralea, Richard Franasovici, Simion Stoilov, Horia Grigorescu şi alţii.

La 10 august 1946 a fost publicată la Bucureşti declaraţia guvernului intitulată *Atitudinea României faţă de Conferinţa de pace*. „Pe baza contribuţiei militare şi economice pe care a adus-o, cu începere de la 23 august 1944, la lupta împotriva hitlerismului – se arăta în primul punct al documentului –, România este în drept să ceară şi să obţină recunoaşterea calităţii sale de cobeligerantă de partea Naţiunilor Unite"; alte solicitări erau: îmbunătăţirea esenţială a clauzelor privitoare la limitarea armamentului şi a forţelor armate; cererile de reparaţii şi restituiri să fie mai mari decât cele stabilite prin Convenţia de armistiţiu; înlăturarea stipulaţiilor ce îngrădeau dreptul României de a dispune de întreaga libertate a politicii sale economice, inclusiv a celei privind obligaţia de a acorda clauza naţiunii celei mai favorizate tuturor Naţiunilor Unite; reglementarea ulterioară a regimului Dunării numai de către statele riverane. În încheiere, guvernul român îşi exprima satisfacţia pentru recunoaşterea încadrării „Ardealului de nord în graniţele României".

Concomitent şi-au definit atitudinea şi partidele de opoziţie. „Marile puteri – arăta Iuliu Maniu într-o declaraţie făcută B.B.C.-ului la 18 august 1946 – au prezentat un proiect de Tratat de pace cu ţara noastră, care nicidecum nu corespunde intereselor şi demnităţii româneşti". Multe din stipulaţiile acestui proiect – sublinia preşedintele P.N.Ţ. „sunt injuste şi în orice caz foarte apăsătoare pentru România", unele veneau în contradicţie cu prevederile Armistiţiului din septembrie 1944 şi cu principiile Cartei Atlanticului şi ale Cartei Naţiunilor Unite, „pierdem provincii româneşti scumpe sufletului nostru" (erau avute în vedere Basarabia şi Bucovina de Nord), în urma cedărilor hotărâte de către un regim dictatorial „fără învoirea legal exprimată a naţiunii". Prin noile trasări de frontiere – arăta preşedintele P.N.Ţ. – „peste 2.000.000 de români, care sunt în continuitate geografică cu ţara noastră, sunt lăsaţi în afară de hotarele României", ceea ce nu constituia o împrejurare de natură a promova pacea şi evoluţia normală a raporturilor internaţionale. După o serie de observaţii critice privind clauzele economice şi financiare (din care „ar rezulta pauperizarea ţării"); la prezenţa militară sovietică pe teritoriul României (prezentată ca fiind „un element de nelinişte şi suspiciune"), la nedreptatea făcută României de către marile puteri prin refuzul de a i se acorda cobeligeranţa (cu toate că „vitejia armatei române a fost recunoscută şi preamărită"), Iuliu Maniu conchidea într-o manieră sumbră poziţia României şi destinul său în cadrul aranjamentelor de pace: „România este tratată ca un stat inamic, pierde averi imense,

pierde teritorii însemnate şi trebuie suportate dezavantaje economice catastrofale". În acelaşi sens, s-a pronunţat şi P.N.L. (Brătianu) care îşi exprima regretul că România deşi a luat parte activă la război, alături de Naţiunile Unite, era trecută în rândul sateliţilor Germaniei şi din această cauză în tratat au fost incluse prevederi economice deosebit de grele.

La 13 august 1946, Gheorghe Tătărescu a susţinut, în şedinţa plenară a Conferinţei observaţiile şi cererile guvernului român asupra clauzelor politice, militare şi economice ale proiectului tratatului de pace.

Pe baza hotărârii Consiliului de Miniştri din 9 august 1946, şeful delegaţiei române nu a prezentat observaţii referitoare la frontiera dintre România şi U.R.S.S., considerându-se că aceasta fiind stabilită prin Convenţia de Armistiţiu nu mai comporta „nici un fel de discuţiune". De asemenea, s-a apreciat că „nu este nici politic şi nici în interesul statului român să se readucă în dezbatere problema frontierei româno-bulgare: Suntem în faţa unei stări de fapt, pe care trebuie s-o recunoaştem şi s-o confirmăm" – preciza Gheorghe Tătărescu, adăugând că nu era în interesul viitorului României să se menţină mai departe, fie şi prin discuţiuni, „rana care va sângera atât timp cât această chestiune va fi deschisă".

Primul memoriu al delegaţiei Bucureştilor, înaintat forului de la Paris, a reluat chestiunea recunoaşterii cobeligeranţei, pentru care fuseseră deja întreprinse numeroase acţiuni diplomatice în perioada anterioară. Această problemă a fost dezbătută, la 27 august 1946, de Comisia politică şi teritorială pentru România, în care erau prezentate 12 state. Dar numai patru state – Bielorisia, Franţa, Cehoslovacia şi Ucraina au votat pentru, celelalte opt votând contra. Delegatul Franţei a arătat că, votând pentru cobeligeranţa României, era convins că S.U.A., Anglia şi U.R.S.S. se puseseră de acord în această privinţă şi a atras atenţia preşedintelui comisiei că, pe viitor, nu se va mai pronunţa asupra altor chestiuni decât după ce se va cunoaşte, în prealabil, punctul de vedere al celor trei mari puteri.

Justificată pe deplin de efortul uman şi material făcut de poporul român în războiul alături de Naţiunile Unite, recunoaşterea cobeligeranţei avea o însemnătate de principiu, ducând la schimbarea statutului juridic al României, la situarea ei, din rândul învinşilor, în rândul Puterilor Aliate şi Asociate şi, prin aceasta, la stabilirea altor raporturi între drepturile şi obligaţiile înscrise în Tratatul de pace. Statutul de cobeligeranţă ar fi însemnat, implicit, recunoaşterea dreptului României de a-şi valorifica creanţele împotriva Germaniei

naziste şi acela de a fi indemnizată de aceasta pentru pagubele suferite în timpul războiului purtat de la 23 august 1944 şi până la 9 mai 1945.

Angajarea României în război de partea Naţiunilor Unite era o realitate prea evidentă pentru a nu-şi găsi, totuşi, locul în prevederile Tratatului de pace. Astfel, s-a prevăzut că, la 24 august 1944, România a încetat toate operaţiunile militare împotriva U.R.S.S., a rupt relaţiile cu Germania nazistă şi cu sateliţii săi şi a intrat în război de partea Naţiunilor Unite. Începutul participării româneşti la Campania din Vest a rămas fixată în tratat, contrar realităţii, la 12 septembrie 1944, adică data semnării Armistiţiului.

Unul din puţinele articole adoptate, în unanimitate, de Consiliul miniştrilor de externe, la 7 mai 1946, era cel care preciza: „Hotărârile Sentinţei de la Viena din 30 august 1940 sunt declarate nule şi neavenite. Frontiera dintre România şi Ungaria este restabilită prin articolul de faţă, astfel cum exista la 1 ianuarie 1938". Această formulare, care nu lăsa nici un fel de echivoc, va fi aprobată de Conferinţă şi reluată, apoi, *ad litteram*, în Tratatul de pace. Se consfinţea, astfel, printr-un act juridic internaţional, o realitate de fapt, întemeiată pe cele mai sacre drepturi istorice ale poporului român. În şedinţa plenară a Conferinţei din 10 octombrie 1946, şeful delegaţiei U.R.S.S-, V.M. Molotov, declara: „Este suficient să spunem că noi, toţi, recunoaştem că este necesar şi drept ca Tratatul de pace să rezolve problema Transilvaniei de nord într-un mod care să corespundă intereselor naţionale vitale şi dorinţelor poporului român".

Confruntările prelungite în cadrul Conferinţei de pace şi în afara ei, în opinia publică, privind anularea Dictatului de la Viena, s-au datorat insistenţelor guvernului Ungariei, care, prin memoriile şi intervenţiile delegaţiei sale, a încercat să obţină sprijinul în redobândirea a cel puţin unei părţi din Transilvania. În şedinţa plenară a Conferinţei, din 14 august 1946, ministrul de externe şi şeful delegaţiei ungare, Janos Gyöngyösi, considerând că frontiera româno-ungară nu constituie „obiectul unor reglementări definitive", a pretins, în esenţă, să se anexeze Ungariei 22000 km^2 din teritoriul României.

Speranţele cercurilor revizioniste ungare s-au spulberat foarte repede. În şedinţa Comisiei politice şi teritoriale Ungaria, din 28 august 1946, cererile din memoriul delegaţiei ungare n-au fost adoptate, constatându-se că nimeni nu doreşte să le susţină. La propunerea Australiei, discuţia s-a reluat, de această dată într-o şedinţă comună a comisiilor politice şi teritoriale pentru România şi Ungaria, în perioada 31 august – 5 septembrie 1946. Delegaţii României şi

Ungariei au fost invitaţi să-şi susţină punctele de vedere. Primul audiat, Pál Auer, ministrul Ungariei la Paris, a repetat vechile cereri, dar le-a redus, limitându-se la circa 4 000 km^2 din teritoriul României, incluzând oraşele Arad, Oradea, Salonta, Carei şi Satu Mare. Concomitent, delegatul Budapestei a reluat atacurile la adresa Trianonului şi a politicii naţionale a României.

Expunerea şefului delegaţiei române, din 2 septembrie 1946, a cuprins o temeinică argumentare, bazată pe date istorice, etnice şi economice, demonstrând inconsistenţa aserţiunilor delegaţiei ungare. Frontiera româno-ungară, stabilită atât prin Tratatul de pace de la Trianon, cât şi prin proiectul de tratat în discuţie – arăta reprezentantul României –, „este o frontieră etnică", Transilvania fiind leagănul însuşi al naţiunii române, care, „în ciuda vitregiei vremurilor, a ştiut să rămână o provincie românească, populată, ieri, ca şi astăzi, de o majoritate românească". Pentru această frontieră – reamintea Gh. Tătărescu – „s-au pronunţat, încă din 1919, experţi americani care, după luni de studiu, au ajuns la concluzii identice cu cele ale diplomaţilor", în sensul că era fixată, „conform liniei de demarcaţie etnografică între popoarele interesate", luându-se în consideraţie, totodată, configuraţia fizică a teritoriilor, nevoile vieţii economice normale şi căile de comunicaţie. „Guvernul român – conchidea Gheorghe Tătărescu –, declară că, orice act tinzând să modifice frontiera româno-ungară, ar echivala cu distrugerea unei opere de justiţie şi cu crearea unui nou focar de agitaţie în această parte a Europei".

Frontiera dintre România şi U.R.S.S. a rămas aşa cum propusese la 8 mai 1946, Consiliul miniştrilor de externe, adică, în conformitate cu „Acordul sovieto-român, din 28 iunie 1940 şi Acordul sovieto-cehoslovac din 29 iunie 1945". Marile puteri învingătoare decideau astfel asupra destinului Basarabiei, Bucovinei de Nord şi ţinutului Herţei desprinse din trupul României prin forţă de către Uniunea Sovietică, în vara anului 1940.

Guvernul român a formulat observaţii şi propuneri şi la partea a treia a proiectului Tratatului de pace, referitoare la clauzele navale, militare şi aeriene. Poziţia principală şi amendamentele concrete înaintate Conferinţei şi examinate în comisia militară a acesteia exprimau dorinţa României de a se lăsa armatei sale, „şi în timp de pace, mijloacele ce i-au îngăduit să lupte şi să sângereze pentru cauza comună a aliaţilor, în suprema încordare a războiului".

Amendamentele româneşti pentru sectorul militar au avut puţine şanse de a fi admise. Rezervele formulate de unele delegaţii invocau

inserarea, în Proiectul de tratat, a articolului 13, care prevedea posibilitatea revizuirii ulterioare a clauzelor militare printr-un acord cu puterile aliate sau o dată cu admiterea României în Organizația Națiunilor Unite. În consecință, Conferința a recomandat menținerea restricțiilor formulate de Consiliul miniştrilor de externe, ceea ce reflecta, în mod direct, faptul că România era plasată în categoria țărilor învinse, inamice, nerecunoscându-i-se statutul de cobeligerantă. Clauzele militare, navale şi aeriene ale Tratatului de pace cu România, ca şi atitudinea adoptată în acest domeniu de Conferința de la Paris nu oglindeau nici principiul legitimei apărări, formulat în articolul 5 al Cartei O.N.U.

Probleme numeroase şi complicate au fost aduse în dezbateri în legătură cu clauzele economice ale proiectului Tratatului de pace – reparații, compensații, restituiri. Dacă aceste clauze vor rămâne nemodificate – se arăta în Declarația guvernului român din 13 august 1946 –, „România nu le-ar putea satisface şi, totodată, ar vedea restaurarea sa economică iremediabil compromisă". Multe din aceste clauze erau nu numai nedrepte şi greu de executat, ci, prin lipsa lor de precizie, îndreptățeau cele mai serioase îngrijorări, deschizând poarta unor revendicări imaginare, cu neputință de prevăzut şi de evaluat. Clauzele economice stipulate în proiectul Tratatului de pace, echivalentul a şase vagoane de aur, cumulate cu alte obligații care, la data respectivă, nu puteau fi estimate, puneau, într-adevăr, economia românească într-o situație deosebit de grea.

Foarte activă în dezbaterea părții economice a Tratatului de pace cu România s-a dovedit delegația Australiei, care a propus: să nu se stabilească suma reparațiilor datorate Uniunii Sovietice; să se amâne examinarea acestei chestiuni pe timp de şase luni şi să se creeze o comisie internațională cu împuternicirea de a stabili plata reparațiilor; reparațiile să se plătească în dolari sau lire sterline şi nu în mărfuri. Combatând aceste propuneri, V.M. Molotov arăta că ele „răstoarnă complet condițiile armistițiului cu România", sunt puse în slujba „acelora care au mulți dolari şi lire sterline", ducând, în ultimă instanță, la zădărnicirea achitării reparațiilor către Uniunea Sovietică.

Delegația U.R.S.S. a susținut clauzele economice din toate proiectele tratatelor de pace cu următoarele argumente: a) reparațiile au fost incluse în convențiile de armistițiu care au fost pe larg discutate cu reprezentanții S.U.A. şi Marii Britanii; b) prin aceste reparații se acordă Uniunii Sovietice satisfacția că țările care au participat, alături de Germania la război, nu au rămas nepedepsite.

Din analiza activității desfăşurate de delegația română la Conferința de pace rezultă că o serie de revendicări româneşti îndreptățite nu au fost acceptate datorită deciziei marilor puteri aliate de a insera, în toate proiectele tratatelor de pace, prevederi identice şi de a nu reveni asupra redactării inițiale decât cu asentimentul unanim al U.R.S.S., S.U.A., Marii Britanii şi Franței. Italia, România, Bulgaria, Ungaria şi Finlanda erau privite global, de regulă nediferențiat, în pofida situației lor economice şi politice anterioare, diferite, ca şi a problemelor cu care ele se confruntau, în multe privințe, de asemenea, diferite. În aceste condiții, chiar dacă unele delegații recunoşteau justețea cererilor româneşti, socoteau că ele nu puteau fi acceptate, întrucât modificarea proiectului Tratatului de pace cu România „antrenează o schimbare de text în toate celelalte tratate". Ținând cont de această orientare, ca şi de cerința delegației sovietice de a aborda prevederile din Proiectul de tratat de pace care vizau în mod exclusiv relațiile româno-sovietice, numai în cadrul unor discuții bilaterale, nu au fost formulate observații la unele părți foarte importante din Proiectul de tratat de pace.

Exilul românesc susține interesele țării la Paris. La Conferința de pace de la Paris a activat, paralel cu delegația oficială a României, un grup de foşti miniştri de externe şi diplomați – Grigore Gafencu, Alexandru Cretzianu, Constantin Vişoianu, Viorel V. Tilea, Nicolae Petrescu-Comnen ş.a. – care în acord cu liderii opoziției, îndeosebi cu Iuliu Maniu, au avut întâlniri cu delegați şi experți străini prezenți la conferință, au înaintat conferinței memorii, note, scrisori, au acordat interviuri şi au publicat numeroase articole în presa occidentală, susținând deseori puncte de vedere identice cu cele ale delegației guvernamentale. Prin memoriul *intitulat România în fața Conferinței de pace*, depus la 6 august 1946, se cerea: restaurarea independenței politice a României; restabilirea suveranității şi autorității statului român asupra întregului teritoriu național; asigurarea independenței economice şi a libertății relațiilor economice internaționale; soluționarea echitabilă a problemei reparațiilor de război pentru a permite asanarea vieții economice româneşti; garantarea internațională a libertății navigației pe Dunăre; repatrierea prizonierilor de război care se aflau încă în U.R.S.S. etc.

În alt memoriu *intitulat Observații asupra Tratatului de pace cu România*, remis Consiliului miniştrilor de externe de Grigore Gafencu, la 7 octombrie 1946, se făcea un aspru rechizitoriu la adresa marilor puteri pentru refuzul de a recunoaşte României statutul de

cobeligeranță, tratând-o ca pe „o simplă țară învinsă şi care a capitulat fără condiții, trecând astfel cu vederea asigurările date poporului român şi diferite declarațiuni aliate, care-i recunosc în mod expres contribuția la victoria comună". În privința reglementărilor teritoriale, memoriul exprimă satisfacția față de hotărârea Conferinței de a recunoaşte restabilirea frontierei apusene a României. Se insistă apoi asupra prevederilor care consfințeau amputarea severă a teritoriului României dinainte de război. S-a argumentat că „Cesiunea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord nu a fost rezultatul unui acord liber negociat", ci al unui ultimatum, pe care guvernul român l-a primit la 27 iunie 1940 şi s-a văzut silit să-l accepte „sub presiunea forței şi violenței şi în contra dreptului şi justiției". Concluzia era clară: Conferința era chemată să țină seama de „dreptul de autodeterminare al națiunilor, astfel cum a fost proclamat în Charta Atlanticului şi în Charta Națiunilor Unite". Spre deosebire de delegația guvernamentală, „Grupul rezistenței" din străinătate a abordat şi „Cesiunea Dobrogei de Sud către Bulgaria", precizând că aceasta fusese negociată în 1940, sub presiunea exercitată de puterile Axei asupra României în timpul „Arbitrajului" de la Viena. Confirmarea acestei cesiuni teritoriale – se releva în Memoriu – „ar fi un exemplu unic al unei inițiative a lui Hitler care ar fi fost aprobată de Națiunile Unite".

Reluând problematica frontierei româno-sovietice, într-un alt document al grupului Gafencu, se releva faptul că „ultimatumul evacuării imediate a Basarabiei a constituit nu numai un act de voință în privința realităților etnice şi istorice, ci şi de agresiune care a modificat relațiile paşnice, existente între România şi Rusia": în consecință, acel ultimatum nu putea fi invocat ca bază pentru acceptarea încorporării în componența U.R.S.S. a teritoriilor anexate în vara anului 1940. Marilor puteri învingătoare li se atrăgea atenția că „ar fi o greşeală grosolană de a trage alte deducții din faptul că până la data memoriului respectiv, problema frontului româno-sovietic nu fusese ridicată în fața Conferinței de Pace, „căci frontierele nu pot fi produsele accidentale ale unei victorii sau ale unei înfrângeri. Adevăratul scop este de a limita specificul național a două entități diferite". Exilul românesc exprima adevăratele interese naționale, atât în această privință, cât şi în altele, în care oficialii Bucureştiului, *volens*, *nolens*, păstrau tăcerea.

Definitivarea şi semnarea Tratatului de pace dintre România şi Puterile Aliate şi Asociate. La 10 octombrie 1946, începând cu cea de-a 37-a şedință plenară, dezbaterile privind Tratatul de pace cu România au ajuns în faza finală. În această şedință, care a durat, fără

întrerupere, de la orele 10,05 până noaptea la 1,40, au avut loc ultimele intervenţii cu caracter general, la care au participat: V.M. Molotov, şeful delegaţiei sovietice, Ernest Bevin, din partea Marii Britanii, Edward Kardelj, şeful delegaţiei iugoslave, senatorul Vandenberg, din partea S.U.A., şi generalul cehoslovac Heliodor Pika; apoi, s-a procedat la votarea pe articole a Proiectului Tratatului.

Lucrările Conferinţei de pace de la Paris, încheiate la 15 octombrie 1946, au depăşit, prin durata lor, toate calculele iniţiale, dar nu au satisfăcut speranţele popoarelor. De altfel, Conferinţa era chemată să adopte numai recomandări şi nu decizii definitive. Carenţele ei au rezidat, în principal, din neînţelegerile dintre marile puteri – exprimate, de data aceasta, la dimensiuni mult mai mari decât până atunci –, care au antrenat, de o parte sau de alta, şi alte state, neînţelegeri ce s-au repercutat negativ asupra statelor mici şi mijlocii. Reprezentantul S.U.A., John Campbell, avea să scrie, ulterior că, „la închiderea lucrărilor, sentimentul general era că nici convorbirile şi nici voturile nu au rezolvat nici o problemă şi nu au contribuit la cauza păcii. Un sondaj efectuat după încheierea lucrărilor Conferinţei de pace din rândul ziariştilor din 27 de ţări arăta faptul că numai o treime dintre aceştia au apreciat că dezbaterile din Capitala Franţei „au reprezentat un succes".

Tratatul de pace dintre România şi Puterile Aliate şi Asociate – definitivat de Consiliul miniştrilor de externe ai U.R.S.S., S.U.A., Marii Britanii, Franţei şi Chinei, reunit la New York, între 4 noiembrie şi 11 decembrie 1946, a menţinut, în esenţă, textul adoptat la Paris. Au fost aduse totuşi unele modificări în favoarea României: suprimarea legislaţiei româneşti în măsura în care nu cuprindea discriminări împotriva cetăţenilor Naţiunilor Unite este lăsată la latitudinea guvernului român; despăgubirile pentru pagubele produse supuşilor Naţiunilor Unite pe teritoriul României sunt fixate la 66% (faţă de 75%, cum se propusese la Paris); bunurile rămase de la victimele persecuţiilor rasiale revenea organizaţiilor evreieşti din România şi nu unor organizaţii internaţionale cum se prevedea în textul anterior, adoptat la Paris.

La 10 februarie 1947, Tratatul a fost semnat, tot la Paris, iar la 23 august 1947, Parlamentul român a hotărât, în unanimitate, ratificarea lui. Instrumentele de ratificare ale tratatelor de pace cu România, Bulgaria, Ungaria şi Finlanda au fost depuse la Moscova, la 15 septembrie 1947. Începând de la această dată, tratatul de pace între România şi Puterile Aliate şi Asociate a intrat în vigoare. El proclama încetarea stării de război şi statua o nouă bază pentru evoluţia relaţiilor internaţionale ale României. Anularea Dictatului de la Viena şi promisiunea de sprijinire a cererii de admitere în Organizaţia

Naţiunilor Unite erau aproape singurele satisfacţii oferite naţiunii române în cadrul aranjamentelor de pace din anii 1945-1947. În rest, clauzele teritoriale, politice, economice, militare ale Tratatului de pace reprezentau o mare nedreptate făcută poporului român, o violare a suveranităţii sale şi a normelor dreptului internaţional.

Diplomaţia română, continuând tradiţiile unei şcoli cu adâncă filiaţie în istoria noastră, a făcut eforturi considerabile pentru apărarea intereselor naţionale. Strădaniile ei, deşi meritorii, nu au reuşit să schimbe deciziile marilor puteri, care şi de această dată, au ţinut seamă înainte de toate de interesele lor şi în foarte mică măsură de interesele şi drepturile statelor mici.

România şi-a respectat semnătura pe tratatul impus de Puterile Aliate şi Asociate, sperând ca în viitor, se vor crea premise favorabile afirmării aspiraţiilor de libertate ale românilor.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Buzatu, Gheorghe, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial,* vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.

Constantiniu, Florin, *1941. Stalin, Hitler şi România. România şi geneza Operaţiunii „Barbarossa”*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2002.

Duţu, Alesandru, *Sub povara armistiţiului 1944-1947*, Editura Tritonic, Bucureşti, 2003.

Lache Ştefan, Gheorghe Ţuţui, *România şi Conferinţa de pace de la Paris din 1946*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.

Al doilea război mondial. Transilvania şi aranjamentele europene (1940-1944), Ediţie Dr. Vasile Puşcaş, Centrul de Studii Transilvane, Fundaţia Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995.

Antonescu-Hitler. Corespondenţă şi întâlniri inedite, Ediţie alcătuită de Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Ştefan Lache, Editura Cozia, Bucureşti, 1991.

Chiper, Ioan, Constantiniu, Florin, Pop, Adrian, *Sovietizarea României. Percepţii anglo-americane (1944-1947)*, Iconica, Bucureşti, 1993.

Gafencu, Grigore, *Jurnal, iunie 1940 – iulie 1942*, Ediţie îngrijită de Ion Ardeleanu şi Vasile Arimia, Editura Globus, Bucureşti.

Lungu, Corneliu, Mihail, Negreanu, Alexandra, Ioana, *România în jocul intereselor marilor puteri. Documente. 1938-1941*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2000.

Regele Carol al II-lea al României. Însemnări zilnice. 1937-1951, vol III. 15 decembrie 1939 – 7 septembrie 1940, Ediţie îngrijită de Nicolae Rauş, Editura Scripta, Bucureşti, 1998.

România – Marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial, Documente, vol. I, coordonator Marin Radu Mocanu, Arhivele Statului, Bucureşti, 1994.